

ELTE BTK Történelem MA I.

Mihálykó Ágnes

A Tangentpoli-botrány (1992–1994)

Milánó, 1992. február 17. Mario Chiesa, a Pio Albergo Trivulzio, egy milánói idősek otthona igazgatója, a szocialista párt (PSI) egyik helyi vezetője, irodájában fogadja Luca Magni kisvállalkozót. Az 7 milliót líra¹ kézpénzt hoz neki, a 10%-ot az idősek otthona éves takarítási munkálatainak hasznából. A másik felét még nem sikerült előteremteni, mentegetőzik Chiesa kérdésére, és beszélgetni próbálja munkaadóját. A kabátja zsebében egy mikrofon rejlik, táskájában felvevő kamerát visz. Néhány perccel később kinyílik az ajtó, és belép Antonio Di Pietro, a milánói ügyészség helyettes ügyésze, a csendőrök kapitányának és három csendőr kíséretében. Chiesa még elmegy a mosdóba, hogy a csatornán keresztül eltüntessen további 30 milliót, amelyet aznap kapott. Ez azonban már nem segít rajta, estére a reménybeli polgármesterjelölt a milánói San Vittore börtönben találja magát.²

Ekkor senki, még Antonio Di Pietro maga sem gondolta, hogy valamivel több, mint egy év múlva a milánói ügyészség korrupciós ügyekkel foglalkozó ügyosztálya, akiket az olasz sajtó csak mint a „pool” emlegetett, 7 miniszter, 3 párttitkár és a parlament csaknem fele ellen fog korrupció, sikkasztás és illegális pártfinanszírozás megalapozott

¹ Összehasonlításként: 1993-ban egy család átlagosan 3,3 millió lírát keresett. Quanto guadagna una famiglia? Circa 3,3 milioni. Corriere della Sera 1995. február 25. Forrás: http://archivistorico.corriere.it/1995/febbraio/25/Quanto_guadagna_una_famiglia_Circa_co_0_95022511137.shtml, Letöltés dátuma: 2011. november 13.
² CERVI–MONTANELLI 1993 298. p.

gyanújával vizsgálatot folytatni.³ Azonban a történelmi emlékezetben ez a dátum határvonalat jelent: a *Tangentopoli* (Kenőpénzek Városa) név alatt elhíresült botrány, az elmúlt évtizedek legnagyobb hatású korrupciós botrányának kezdődátumát.

Az 1990-es évek nemzetközi viszonylatban is kedvezett a botrányoknak. Braziliában az elnök lemondását kényszerítette ki egy 1992-ben, egy évvel később Japánban a jobboldal 1955 óta tartó hatalmát törte meg egy másik, Spanyolországban, majd az évtized végén pedig Németországban és Oroszországban gyakoroltak különböző botrányok jelentős hatást a politikára.⁴ Azonban ezek közül a Tangentopolinak volt a legnagyobb a kiterjedése és a hatása is. Az újságokban *Mani Pulite* (Tiszta kezek) névvel illetett bírósági akció az egész ország területén több mint 6000 vizsgálatot kezdeményezett korrupciós politikusok, sikkasztó köztisztviselők és kenőpénzeket fizető vállalkozók ellen (amelyből nagyjából 1300 esett a milánói ügyészségre). Az akció következtében 1994 elejére 336 képviselő, 100 szenátor, 331 regionális, 122 megyei és 1525 települési tanácsos került bíróság elé.⁵ Ez egy valódi politikai „földrengést” eredményezett. A pártok, amelyek a második világháború óta uralták a politikát, megszűntek létezni, tagjaik szétszóródtak a szélrózsa minden irányába. A korábban a hatalomból kizárt pártok, a kommunista párt és utódpartjai, valamint a szélsőjobb pedig átalakulva ugyan, de lehetőséget kaptak a kormányzásban való részvételre. A politikai vezetőréteg lecserélődött, az 1994-ben megválasztott képviselők csaknem 60%-a ült először a parlamentbe. Ez a folyamat, a választási rendszer ezzel párhuzamosan történő megváltoztatásával egyetemben az addig „tökéletlen bipolarizmusként” leírt olasz pártrendszert „polarizált többpólusúvá” alakította át. Ennek a változásnak a tükrében szokás „első” és „második” köztársaságról beszélni, amelyek között a határvonalat éppen a Tangentopoli-botrány jelenti, amely a földcsuszamlásszerű változásokhoz az indító lökést adta.⁶

Olaszország mindig is korrupciós országnak számított, ez nem volt titok. Délen hatalmas klientúrák és a maffia, északon nagyméretű állami megbízások és a kiterjedt állami szektor szolgáltatták a megfelelő talajt a korrupció elterjedéséhez. Az igazságszolgáltatás korábbi harcai a rendszer felszámolása érdekében azonban rendre megakadtak egy-egy ügynél. Kisebb botrányok mindig voltak, azonban ezek

3 GRILLI DI CORTONA 2007 61. p.

4 RAYNER 2005 9. p.

5 GRILLI DI CORTONA 2007 61. p.

6 COTTA – VERZICHELLI 2008 54. p.

sosem terjedtek túl egy-két szereplőn. Mi tette a Mani Pulite akciót ennyire különbözővé? Mi indította be 1992-ben a lavinát, amely egy egész politikai rendszert temetett maga alá? És mi állította meg? Sikertült végül a korrupció megfékezése?

A kérdések megválaszolására és a Tangentopoli értelmezésére rengeteg munka született. Minthogy főszereplője, a vizsgálatai révén sztárrá vált Antonio DI PIETRO a vizsgálatok végével politikai karrierbe kezdett, népszerűsége fenntartása érdekében előszeretettel értelmezi és tartja napirenden saját 20 évvel ezelőtti tevékenységét. Ennek egyik eredménye az az interjúkötet, amit Giovanni Valentini készített vele 2000-ben. Bár a 2001-es választások előtt nem sokkal jelent meg, és propagandacélokat szolgált, az események főszereplőjének visszaemlékezése még így is hasznos forrás.⁷ Több, az események tudósításában részt vevő újságíró is megírta később történeteket könyv formájában, így Antonio CARLUCCI,⁸ Enrico NASCIMBENI és Andrea PAMPARANA,⁹ valamint Gianni BARBACETTO, Peter GOMEZ és Marco TRAVAGLIO is.¹⁰ Ezek az értelmezések elsősorban a milánói ügyészek módszereit és ügyességét emelik ki a siker okaként.

Giuseppe MAMMARELLA, Olaszország jelenkori történelmének szakértője ezzel szemben a külpolitikai helyzet változására helyezi a hangsúlyt.¹¹ Pietro GRILLI DI CORTONA a rendszer általános válságát emeli ki, amelyben a Tangentopoli mintegy a rendszerváltó eseményeket berobbantó szikra szerepét játszotta.¹² Napoleone COLAJANNI az olasz igazságszolgáltatás különleges helyzetét, és a hatalmi ágak egyensúlyának a Mani Pulite idején lejátszódó felborulását elemzi, és a hatalmi versengés dinamikájában vizsgálja az eseményeket.¹³ Hervée RAYNER pedig a Tangentopolit mint botrányt próbálja elemezni, a média és a közvélemény politikaformáló erejére helyezve a hangsúlyt.¹⁴

Kétségtelen, hogy mindezek a tényezők hozzájárultak a Mani Pulite sikeréhez, és valószínűleg egyik nélkül sem történhetek volna meg ezek az olasz politikai életet ilyen mélységig felforgató események. Ezért aztán dolgozatom célja nem is az, hogy újabb magyaráza-

7 DI PIETRO 2000 Nem tagad le sok olyan eseményt sem, amely pedig politikai imázsának nem kedvez, így például azt sem, hogy Berlusconi felkérte miniszternek első kormányába.

8 CARLUCCI 2002

9 Antonio Di Pietro beszámolóira támaszkodva, NASCIMBENI–PAMPARANA 1992

10 BARBACETTO–GOMEZ–TRAVAGLIO 2002

11 MAMMARELLA 1998

12 GRILLI DI CORTONA 2007

13 COLAJANNI 1996

14 RAYNER 2005

tot adjak a Tangentopoli kezdeti sikerére. Célom az, hogy az esemény-sor összefoglalóját adjam: bemutassam, hogy a milánói ügyészek ezen kis csoportja hogyan vette a harcot a korrupció mindenre kiterjedő hálózatával szemben, a külső körülmények szerencsés összejátszása és a közvélemény, valamint a média hathatós támogatása mellett milyen sikereket ért el, és végül, mikor úgy tűnt, hogy a korrupciós hálózatoknak sosem akar vége szakadni, és a közvélemény megunta a bizonytalanságot, hogyan szenvedett vereséget a feltörekvő régi-új szereplőtől, Berlusconitól.

A dolgozat első részében tehát bemutatom a rendszer működését a botrány kirobbanása előtt: az első köztársaság alkotmányos rendjét, a rendszer kibontakozó válságának jeleit, majd a korrupció hálózatát és az olasz igazságszolgáltatás helyzetét, amely sajátosságai révén lehetővé tette az ügyészek hatékony eljárását. A második fejezetben leírom a botrányt: közvetlen előzményeit, Mario Chiesa ügyét, a lavina-effektust, amellyel tovább terjed egészen a miniszterek szintjéig, majd bemutatom a milánói ügyészek módszereit, amelyek elősegítették a láncreakció kibontakozását, írok a többi ügyészség munkájáról, különleges tekintettel a maffia elleni harcban a Tangentopolival párhuzamosan eredményeket elért palermói ügyészségre, végül pedig részletezem a Berlusconi ellen indított vizsgálatokat, tekintettel a kérdés aktuálpolitikai jelentőségére is. A harmadik fejezetben pedig a vizsgálatokat ért támadásokat és kritikákat mutatom be: először a végrehajtó hatalom kezdeti próbálkozásait az önvédelemre, a lavina megállítására és a helyzet normalizálására, majd a pool munkáját ért kritikákat és vádakat, legvégül pedig Berlusconinak a média, az igazságszolgáltatás és a törvényhozás szintjén történt összehangolt támadását, amellyel sikerült elérnie Antonio Di Pietro lemondását és a vizsgálatok elapadását.

Az előfeltételek A Tangentopoli megértéséhez elengedhetetlen az úgynevezett olasz „első köztársaság” rendszerének ismerete. Az „első” és „második köztársaság” fogalmak az újságírói nyelvben születtek az 1992 és 1994 között lezajlott földindulás eredményének leírására, és alkotmányjogi értelemben pontatlanok, hiszen nem került sor az olasz alkotmány módszeres revíziójára. Ennek ellenére használatosak a politológiai szaknyelvben és a történetírásban is, mert segítségükkel elkülöníthető az Olasz Köztársaság történetének két, elsősorban pártrendszerében alapvetően különböző szakasza.¹⁵

Az „első köztársaság” rendszerét az 1946-47 során kidolgozott alkotmány határozta meg. Az alapokmány a fasizmus utáni politikai

erők széleskörű konszenzusán alapult. Nagyban táplálkozott a fasiszmus tapasztalataiból, így arra törekedett, hogy egy, a parlamentnek minden tekintetben felelős, parlamentáris kormányt hozzon létre, és igyekezett megakadályozni a végrehajtó hatalom túlzott megerősödését fékek beépítésével, amelyeket azonban csak fokozatosan léptettek életbe. Ezek a fékek: a köztársasági elnök, akinek hatalma a helyzet függvényében, erős kormány hiányában jelentősen megnövekedik azáltal, hogy jogosítványai közé tartozik a parlament idő előtti feloszlatása illetve a kormányfő megnevezése;¹⁶ az Alkotmánybíróság (1953-tól); a Bíróság Legfelső Tanácsa (1956-tól), amely feladata a bírokat és államügyészeket érintő össze döntés meghozatala, és az igazságszolgáltatás önállóságát garantálja; a régiók (1970); illetve a törvényhozó népszavazás (1970), amely a törvények elfogadását vagy eltörlését szentesítheti. A kormány hatalmának korlátozását célozta a kétkamrás parlament is, melynek két háza azonos súllyal bír, és mindkettő egyetértésére van szükség a törvény megszületéséhez.¹⁷

Az olasz alkotmány merevnek számít, mert megváltoztatásához különleges eljárásra van szükség. Azonban rugalmassága abból fakad, hogy a választási törvény egyszerű többséggel megváltoztatható. Az 1946-os választási törvény listás, arányos rendszer volt, preferenciákkal, amely a társadalom egészének pontos leképezésére törekedett. Ennek megváltoztatására 1991-ig csak egy ízben került sor, amikor 1953-ban többségi prémiumot adtak volna a szavazatok abszolút többségét elérő koalíciónak, ez azonban nem következett be, és így a törvényt is eltörlték.¹⁸ Ezek után a választási törvény megváltoztatása a '80-as évekig szinte tabutémának számított, és ez a rendszert is konzerválta.

A politikai rendszer másik meghatározó elemévé a külpolitikai tényező vált. Bár a háború után a legerősebb Democrazia Cristiana (Kereszténydemokrata Párt, DC) még együtt tudott működni a második legerősebb, kommunista (Partito Comunista Italiano, PCI) és a harmadik legerősebb, szocialista párttal (Partito Socialista Italiano, PSI), a két szuperhatalom viszonyának megromlásával párhuzamosan az olasz politikai légkör is megfagyott, és a baloldalt kirekesztették a kormányból. Ettől kezdve az olasz politikai élet a kommunisták és a szélsőjobb (Olasz Szociális Mozgalom – Movimento Sociale Italiano, MSI által képviselve) hatalomból való kirekesztésére épült, és ez garantálta a DC és apró szövetségeseinek (Olasz Liberális Párt – Partito Liberale Italiano PLI; Olasz Republikánus Párt – Partito

16 COTTA – VERZICHELLI 2008 126. p.

17 GRILLI DI CORTONA 2007 28. p.

18 COTTA – VERZICHELLI 2008 98. p.

Repubblicano Italiano, PRI; Olasz Szociáldemokrata Párt – Partito Socialdemocratico Italiano PSDI, majd 1962 után a PSI is) folytonos hatalmát 1992-ig. A választási rendszer rögzítette a pártrendszer széttagoltságát, míg a külpolitikai tényezők biztosították a DC győzelmét, így a választások tétje csak annyi volt, hogy melyik pártnak mennyi jut a politikai hatalomból, illetve, hogy a DC-nek hány párttal kell osztania a hatalmát.¹⁹ Ez azonban a DC támogatottságának csökkenésével egyre több politikai szereplőt jelentett. A DC szavazatainak száma az első köztársaság idején lényegében folytonos csökkenést mutatott, és 48,5%-ról 1992-re 29,7%-ra apadt.²⁰ Ez azt jelentette, hogy a parlamenti többség biztosítása érdekében egyre több kis pártot kellett bevonnia a kormányzásba. A koalíció összetétele bontja az első köztársaságot periódusokra. 1948 és 1963 között a DC centrista koalícióval működött, a PLI, a PRI és a PSDI bevonásával. Majd, mikor ez kevésnek bizonyult, a PSI viszont az 1956-os lengyel és magyar események hatására eltávolodott a kommunista párttól, a szocialisták bevonásával és a liberálisok kirekesztésével balközép periódus kezdődött (a PSI kívülről 1958 óta támogatta a kormány munkáját). Azonban ez idővel sem tudott megfelelő többséget felsorakoztatni, és így a '70-es évek gazdasági és szociális feszültségekkel teli időszakában a DC elkezdte bevonni a megnövekedett szavazóbázissal rendelkező kommunista pártot is egyes törvényhozási többségekbe, azaz felhasználta az ő szavazataikat és egyetértésüket is egy-egy törvény meghozásához. Ez 1976-ban intézményesült, amikor a kommunisták a kormánytöbbségbe is bekerültek, azaz bizalmat szavaztak a kormánynak, amelyben azonban az amerikai vétó miatt nem vehettek részt. A „nemzeti szolidaritás” időszaka 1979-ben véget is ért, részben külföldi nyomásra, a szovjet-amerikai viszony ismételt elhidegülése miatt, részben mert a PCI és a DC rájöttek, hogy összefogásukkal szavazatokat veszítenek, részben pedig mert a PSI féltette központi, egyensúlyozó helyzetét, és a koalíció felbontására törekedett.²¹ Az ezt követő időszakban, a Pentapartito alatt a DC-nek teljesen beszűkült a mozgástere, hiszen minden kis párttal szövetséget kellett kötnie kormányzása fenntartásának érdekében, és így ezek zsarolási potenciálja megnövekedett.

A koalíciók szélessége, a pártrendszer széttöredezettisége és a kormányok alkotmányosan gyenge helyzete határozta meg, hogy az első köztársaság kormányai rendkívül rövid életűek voltak, átlagban 10-11 hó-

19 MOLNÁR 2011 13. p.

20 COTTA – VERZICHELLI 2008 287–288. p.

21 COTTA – VERZICHELLI 2008 131. p.

napot éltek meg.²² Ez azonban nem jelentett valódi instabilitást, sokszor csak arról volt szó, hogy a kis szövetségesek megbuktatták a kormányt, hogy az új felállásban több pozícióhoz jussanak. A miniszterek nagy többsége gyakran a helyén maradt, és a politikusok is sokáig változatlanok maradtak.²³ Az állandó osztozkodás egyrészt rendkívül megnehezítette a kormányzást, másrészt viszont a politikusok tudatában voltak leválthatatlanságuknak, így ellenőrizetlenül alakíthatták ki korrupciós hálózataikat. A szocialisták helyzete volt a legstabilabb, hiszen ők, miután bekerültek a balközép koalícióban, lényegében mindenhol és mindig kormányon voltak: a regionális és helyi kormányokban a kommunistákkal vagy a DC-vel, míg országos szinten a DC-vel szövetségre.²⁴

A korrupció elterjedéséhez az is hozzájárult, hogy olasz állam ugyanakkor Nyugat-Európa legkiterjedtebb közszektoral rendelkező állama volt. Ez még a fasizmus alatt épült ki, amikor a nagy gazdasági világválság nyomán az állam a bankok és a cégek megmentése érdekében hatalmas hiteletet nyújtott, majd ezek visszafizetésének elmaradtával a részvények többségi tulajdonosává vált. A cégeket eredeti terv szerint szanálni majd eladni kellett volna, azonban ez nem sikerült, mert nem volt rá kereslet, így az állam technokrata igazgatás kezébe adta őket. A szakértői igazgatás megmaradt a háború után is, azonban az 1950-es években a liberalizáló tendenciák felett győztek az állami beavatkozás növelésének hívei, és 1953-ban létrehozták az egyik legjelentősebb ágazatot, a petrokémiai ipart összefogó ENI-t (Ente Nazionale Idrocarburi, „Nemzeti Szénhidrogén Társaság”), majd 1956-ban az állami részvételek minisztériumát (Ministero per le partecipazioni statali). Így a politika egyre inkább ellenőrzése alá vonta a gazdasági élet állami szektorát. A pártok kiterjeszkedése azonban nem csak a gazdaságra volt jellemző, az olasz „pártokrácia” az élet minél nagyobb szejterére igyekezett kiterjeszteni befolyását.²⁵

Az első köztársaság fő jellemzői, hogy kommunista párt és a szélsőjobb kirekesztése a valódi alternatíva hiányát és a DC egyeduralmának meggyökerezését jelentette, míg a pártrendszer elaprózódása és a szavazatok szétszóródása a kormányzást nehezítette meg. Nem kétséges, hogy a rendszer fenntartása csak a külpolitikai tényezők függvényében volt lehetséges, ez azonban a rendszer szereplői számára nem volt világos. Így készületlenül érte őket '89 és '90 földrengése, amely az első köztársaság végének kezdetét jelentette.

22 GRILLI DI CORTONA 2007 32. p.

23 MOLNÁR 2011 17. p.

24 COLAJANNI 1996 12. p.

25 GRILLI DI CORTONA 2007 40. p.

A politikai rendszer válsága azonban korábbra vezethető vissza. Már az 1980-as években is a politikai elit csupán a rendszer fenntartását tudta elérni, a politikai „teljesítmény” azonban minimálisra csökkent. A Pentapartito időszakában szavazatainak megfogyatkozásával a DC mozgásteret is lecsökkent, minden kis párttal kénytelen volt szövetségre lépni, és így a rendszerből a maradék versenyhelyzet is eltűnt, a választók számára az ellenőrzés lehetősége minimálisra csökkent. A koalíció ugyanakkor túl széles lett, így egyre nehezebb volt a különböző tagok mikro- és makroszintű érdekeit összeegyeztetni. Így törvények száma egyre fogyatkozott, a kormányzat nem tudott hatékonyan reagálni a felgyülemelő problémákra.²⁶

Ugyanakkor a PSI zsarolási potenciálja rendkívül megnövekedett, hiszen nélküle nem lehetett kormányt alakítani. Olyannyira, hogy a párt vezetője, Bettino Craxi 1983-ban a kormányfői tisztségre emelkedett. A szocialista párt a '70-es években teljesen letávozott a szovjet ideológiától és a kommunista párttól, és 1976-ban leváltotta régi vezetését, ekkor kerültek a párt vezető tisztségeibe Craxi és De Michelis. Az ő stratégiájuk az volt, hogy a pártnak minél több hatalmi pozíciót kell szereznie, amelyeket aztán szavazatokra tud váltani. A vezetés ugyanakkor kevés jelentőséget tulajdonított a szocialista párt ideológiai háttérének, elszakad munkás szavazóbázisától, és az ideológiai különbség a DC és a PSI között fokozatosan csökkent.²⁷ A pártok elmosódásával párhuzamosan zajlott a politika fokozatos „elszemélyesedése”. Főleg a PSI soraiban megjelentek az „üzletember-politikusok”, akiket a politikán belül a karrier érdekelt, és ezt a párt egyes vezetőitől várták, akiknek hatalma ennek következtében megnövekedett.²⁸ A politikai alkuk már nem pártok és frakciók között zajlottak, hanem „erős emberek”, pártvezetők között. A Pentapartito korszak végét a CAF határozta meg, amely az újságírói zsargonban három vezető: Bettino Craxi, az 1946 óta képviselő, hétszeres miniszterelnök kereszténydemokrata Giulio Andreotti valamint a DC titkára és mérsékelt irányzatának vezetője Arnaldo Forlani szövetségét jelentette.²⁹

A kormányok hatékonyságának csökkenése egybeesett Olaszország gazdasági problémáinak megszorodásával. Bár a '80-as évek még a fejlődés időszaka volt az olasz gazdaság számára, az államháztartási hiány és a hitelállomány növekedéséből származó gondok már

26 GRILLI DI CORTONA 2007 35 p.

27 COLAJANNI 1996 12. p.

28 NEWELL-BULL 2003 43. p.

29 COLAJANNI 1996 17. p.

elkezdtek érzékeltetni hatásukat. Az államadósság a '80-as évek során folyamatosan nőtt, és bár az állam ezt először inflációval, majd fokozódó adóztatással próbálta megfékezni, a bevétel növelésére irányuló intézkedések mindig egy lépéssel a kiadások növekedése mögött maradtak. Az államháztartás hiányának elsődleges oka az volt, hogy a pártok, a meggyőződéses szavazóikat elveszítve egyre inkább folyamodtak a „szavazatvásárlás” módszeréhez: különböző társadalmi csoportoknak juttatott anyagi előnyökkel próbálták megfogyatkozó szavazótáborukat feltölteni.³⁰ Ehhez azonban nem voltak elegendőek az állam bevételei, így az államkincstár feltöltéséhez kénytelenek voltak az adókat növelni.

A terhek növekedése természetesen elégedetlenséget váltott ki az állampolgárokból, amely a rendszer legitimitásának meggyengüléséhez vezetett (hasonlóan a Kádár-rendszer végnapjaihoz). Ez a választások szintjén több jelben megmutatkozott. A választók először távolmaradással fejezték ki elégedetlenségüket. Az első köztársaság elején még olyan magas részvétel a '80-as évekre több, mint 10%-kal csökkent, és kiesők elsősorban a PCI és a DC támogatói voltak.³¹ Ugyanakkor a szavazói „illékonyság” is megnövekedett, a szavazatok elaprózódtak, sokkal kisebb mértékben estek a DC-re és a PCI-re, és nagyobb arányban részesültek belőlük a kisebb pártok. Megjelentek továbbá új erők is, akik szintén szavazatokat vittek el a régi pártoktól. Legelőször a ligák jelentek meg Észak-Olaszországban. Történetük a Lista per Triestével indult az 1976-os helyhatósági választásokon, és az 1990-es helyhatósági választásokon már komoly sikert könyvelhettek el, Lega Nord néven összefogva a szavazatok 4%-át gyűjtötték be, Lombardiában pedig a PCI-t is megelőzve a második párttá nőtték ki magukat.³² Az északi szeparatizmus képviselői az északiak, elsősorban kis- és középvállalkozók elégedetlenségét karolták fel, akik szerint a római politikusok az Észak adóját elsikkasztják, illetve déli szavazatok megvásárlására használják fel. A korrupció jelensége nem volt ismeretlen az állampolgárok előtt, és ez szintén a politikusok és a pártok hitelének megingásához vezetett.

A választópolgárok politikába vetett hitének elvesztése nem volt egyedülálló jelenség, Nyugat-Európa más országaiban hasonló folyamatok játszódtak le.³³ Olaszországban azonban a rendszer válságát jelezte. Erre a rendszer szereplői is rájöttek, és megjelentek a reformot

30 MOLNÁR 2011 37. p.

31 GRILLI DI CORTONA 2007 49. p.

32 MAMMARELLA 1998 545. p.

33 GRILLA DI CORTONA 2007 31. p.

követelő hangok. Elsőként a PSI vetette fel az alkotmány reformjának igényét még a „nemzeti szolidaritás” időszakában, és a párt képviselője, Giuliano Amato 1980-ban egy könyvet szentelt a reformok témájának. A szocialisták kívánságára a tematika a parlamentben is helyet kapott, kétkamarás bizottság alakult megvitatására, azonban ezen kívül nem történt semmi. Időközben ugyanis a szocialisták számára kedvezően alakult a politikai helyzet, és a játékszabályok megváltoztatása túlságosan kockázatos lett volna. Továbbá a megfelelő konszenzus megtalálása is reménytelennek tűnt.³⁴ A tematika felvetése azonban a válság elismerésével volt egyenértékű, és erjesztő hatást gyakorolt a közvéleményre.

A reformok sikertelensége jól tükrözte a rendszer tehetetlenségét. A változás elindulásához külső hatásra volt szükség, és ez meg is érkezett a nemzetközi helyzetben bekövetkező fordulattal. Az olasz politikát 1989-92 között két meghatározó külpolitikai hatás érte. Az egyik a kelet-európai kommunista rendszerek és a Szovjetunió összeomlása volt, ami az első köztársaság külpolitikai hátterének megszűnését jelentette. A PCI a létező szocializmus megszűntével kénytelen volt újragondolni a marxizmushoz fűződő viszonyát. A folyamat eredményeképp az 1989-es XVIII. Pártkongresszuson a párt Achille Occhetto vezette mérsékelt szárnya kinyilvánította szándékát a kommunista párt megreformálására és beillesztésére az európai demokratikus baloldal soraiba. Ugyanez a szárny 1991-ben nevében is elszakadt a kommunizmustól, és megalapította a Baloldal Demokratikus Pártját (Partito Democratico della Sinistra, PDS). Ezzel az első köztársaság egyik rendszerellenes ereje megszűnt támadni az alkotmányos rendet. A párt kisebbik, radikális része azonban nem kívánt elszakadni a marxista alapoktól, így különváltak, és megalapították a Kommunista Újjáalapítás pártját (Rifondazione Comunista, RF). A baloldal tehát megújulva, készen a kormányzásban való részvételre, azonban megosztva került ki a változásokból.³⁵

A kommunista rendszerek összeomlása azonban a DC-nek is komoly gondot jelentett. Egyrészt lecsökkent az amerikai támogatás, az USA-nak már nem volt szüksége egy ellensúlyra a kommunista veszéllyel szemben. Ugyanakkor a kereszténydemokraták nem tudtak többé a kommunizmus elleni gát szerepében tetszelegni, így azokat a szavazataikat is elveszítették, amelyeket korábban a kommunizmus feltartóztatása ürügyén gyűjtöttek be. A DC azonban nem érezte át a változás súlyát.³⁶

34 GRILLA DI CORTONA 2007 56. p.

35 MAMMARELLA 1998 544. p.

36 MOLNÁR 2011 48. p.

A másik meghatározó külpolitikai esemény a maastrichti szerződés aláírása volt 1992-ben. A szerződés, azáltal, hogy kilátásba helyezte az euró bevezetését, és szigorú fiskális politikát írt elő a tagállamoknak, komoly hatást gyakorolt az olasz belpolitikára. Az államháztartás hiánya és az államadósság ekkorra olyan méreteket öltött, hogy bizonytalan volt, vajon teljesíteni tudják-e a kritériumokat. A kormány nem halogathatta tovább a megszorításokat és az államháztartás rendbe tételét, ez azonban azzal a veszéllyel járt, hogy a DC és a PSI azokat a szavazatait is elveszíti, amelyeket az anyagi juttatásokért cserébe gyűjtött be.³⁷

A válság első komoly jele az 1990-es helyhatósági választások eredménye volt, amely a hagyományos pártok mélyrepülését, a baloldal szavazatainak erodálódását és az új erők előretörését mutatta.³⁸ A rendszer megrendítésében játszottak szerepet a köztársasági elnök, Cossiga „dorgálásai” is, akinek mindennapos megnyilatkozásai a választópolgárok elégedetlenségét tükrözték, rávilágítottak a rendszer hibáira, humorával pedig felkeltette a közvélemény érdeklődését a reformok iránt. Tevékenységével azonban végképp aláásta a politikai élet hitelét, és feszültséget keltett mind a pártok, mind az igazságszolgáltatással szemben. Bukását az 1990-es év botránya, a Gladio-ügy okozta. 1990 októberében Andreotti elismerte a Gladio nevű titkos szervezet létezését, amelyet a CIA az olasz állam tudtával és közreműködésével azért tartott fenn Olaszországban, hogy egy esetleges kommunista hatalomátvétel esetén ellenálljanak és lehetetlenné tegyék a kormányzást. 1991-ben a kormányfő azt is engedélyezte, hogy az ügyben nyomozó államügyész, Felice Casson beletekinthessen az addig államtitok által védett iratokba. Ekkor Cossiga beismerte, hogy amikor 1966-ban nemzetvédelmi államtitkári hivatalt töltött be, feladata volt a Gladio szervezet felügyelete, és 1992 áprilisában benyújtotta lemondását.³⁹

A reformot követelők köre azonban egyre bővült, és az alkotmányos rend legkönnyebben megváltoztatható pontját, a választójogi törvényt tűzték napirendre. Miután a politika tíz éven keresztül tehetetlennek bizonyult, a DC bal szárnyán elhelyezkedő Mario Segni kezdett szavazategyűjtésbe. Benyújtott népszavazás-tervezetei közül az Alkotmánybíróság először csak egy kevésbé fontosat, a többszöri preferencia egyszeri preferenciára csökkentéséről szólót fogadta el. Bár a változtatásnak nem volt komoly súlya, a népszavazás végkimenetele mégis jelzés értékű volt a politikai élet számára. Annak ellenére, hogy

37 MAMMARELLA 1998 560. p.

38 MOLNÁR 2011 40. p.

39 COLAJANNI 1996 27. p.

a DC és a PSI a távolmaradásra szólították fel választóikat, a népszavazás 62,5%-os részvétellel és az igen szavazatok 95,6%-os arányával érvényes lett. A pártok tehát már nem tudták megjósolni, sem irányítani a szavazói viselkedést. A választópolgárok a választási törvényen keresztül mintegy a rendszerről mondtak ítéletet, a közvélemény a reform mellett sorakozott fel.⁴⁰

Az 1992-es parlamenti választások alátámasztották a pártok megengését. A DC történelmi minimumra, 30% alá süllyedt, a baloldal 5%-ot veszített, és a koalíció többi kis tagjának szavazatai is leapadtak. A választások igazi győztese a Lega Nord volt, amely korrupcióellenes és föderalista programjával 8,7%-ot gyűjtött be, és Északon egyértelműen a második legnagyobb párt lett. Szavazatokat szerzett még az újonnan alapított, elsősorban Délen jelen levő „La Rete”, és az MSI is támogatói számának emelkedését könyvelhette el.⁴¹ A Pentapartito parlamenti többsége minimálisra apadt, és így a kormány megalakulása rendkívül elhúzódott. Ez szerencsétlen módon egybeesett a köztársasági elnök megválasztásával, amely posztért Craxi, Andreotti és Forlani vetélkedtek egymás között, így a szavazások rendre eredménytelenül zárultak.⁴²

A patthelyzetből egy újabb válság mozdította ki az ország vezetését. A '90-es évek első fele ugyanis az igazságszolgáltatás és a maffia harcának újabb, minden eddiginél véresebb szakaszát hozta. Az igazságszolgáltatás új, erős fegyvert kapott a kezébe a büntetőjogi eljárási törvénykönyv megváltoztatásával, vele szemben maffia gyengeségét is mutatja, hogy egyre gyakrabban fordult erőszakos megoldásokhoz. 1990 és 1991 során több állami funkcionáriust és a védelmi pénz fizetését megtagadó vállalkozót meggyilkoltak. Giovanni Falcone palermói bíró, akinek a nevéhez fűződik az 1987-es „maxiper” és a maffia 360 tagjának elítélése is, a '90-es évek elején folytatta tevékenységét, azonban konfliktusba került mind bírótársaival, mind a helyi politikai vezetéssel. Meggyilkolásának híre azonban (1992. május 23-án a palermói repülőtérré menet az autópályán a maffia feleségével és kíséretével együtt felrobbantotta) sokkolta az országot. A sokk segítette elő, hogy a politikai erők gyorsan megegyezzenek egymással a kormányfő és a köztársasági elnök személyében: A kormány élére Giorgio Amato másodvonalbeli szocialista politikust, míg államfőnek Luigi Scalfarót, a DC egyik régi, a konzervatív vonalhoz tartozó vezetőjét választották meg, aki nyíltan felvetette a korrupció problémáját. A személyek

40 MOLNÁR 2011 42–43. p.

41 COTTA – VERZICHELLI 2008 286. p.

42 MAMMARELLA 1998 558. p.

megválasztása a CAF triász gyengeségét mutatta. A kormány helyzete azonban rendkívül labilis volt, és a gazdasági válságon és megszorításokon túl még egy, az olasz lírát fenyegető spekulációval is szembe kellett néznie, ehhez azonban nem állt megfelelő parlamenti többség a háta mögött.⁴³ Ilyen körülmények között érte el az országot a Tangentopoli botrány és a „Mani pulite” akció által okozott politikai földrengés.

A pártfinanszírozás a nyugati demokráciák folyamatos, általában megoldatlan gondja. Ez Olaszországban sem volt sosem másképp. Az olasz rendet az 1974-ben széles konszenzussal elfogadott pártfinanszírozási törvény (Piccoli-törvény) rögzítette. Meghozatalát az 1973-as kőolaj-botrány tette szükségessé, azonban a szituáció a demagóg megoldásoknak kedvezett. A törvény fix, azonban összességében alacsony összeget irányzott elő a pártok finanszírozására az államkincstár részéről, azonban megtiltotta a pártok finanszírozását bármilyen állami, vagy 20% feletti állami részesedéssel rendelkező társaság részéről, és ezzel elzárt egy korábban legális csatornát.⁴⁴ A magánszemélyektől érkezett támogatás pedig akkor legális, ha az illetékes szerv engedélyezi, és rögzítésre kerül a párt könyvelésében. Büntetésként a törvény 6 hónaptól 4 évig terjedő szabadságvesztést, illetve az összeg háromszorosáig terjedő pénzbüntetést írt elő. A pártokhoz hozzárendel egy, a finanszírozásért felelős titkárt, akinek feladata a párt költségvetésének publikálása évente a sajtóban, ahol az egymillió lírát meghaladó hozzájárulások juttatóját név szerint is meg kell nevezni, és a beszámolót a Parlamentnek is el kell juttatni. Ezzel próbálták a pártok finanszírozását átláthatóvá tenni.⁴⁵

Pártfinanszírozás
és korrupció

Az elkövetkező korrupciós botrányok (pl. Lockheed, 1976) azonban megmutatták, hogy a probléma messziről sincs megoldva. Ezért 1981-ben újból változtattak a törvényen, kétszeresére emelték az államtól kapott támogatás összegét, azonban megtiltották a pénz folyósítását közvetlenül a politikusoknak illetve a párton belüli frakcióknak is, és a beszámolási kötelezettséget minden egyes 5 milliót meghaladó folyósítás esetére előírták. A büntetést az összeg 6-szorosáig engedélyezték és a költségvetés ellenőrzését a párt szakembereire bízták.⁴⁶

43 MAMMARELLA 1998 559. p.

44 NEWELL-BULL 2003 42. p.

45 Legge 2. maggio 1975, n. 195. Forrás: <http://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1974;195> Letöltés dátuma: 2011. november 7.

46 Legge 18. novembre 1981, n. 659. Forrás: <http://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1981;659> Letöltés dátuma: 2011. november 7.

A pártfinanszírozás, és az ezzel rendkívül szorosan összefüggő korrupció azonban a rendszer súlyos problémája maradt. Mindenki számára világos volt, hogy nagy különbség feszül a pártok által szemmel láthatóan elköltött pénzek, és az újságok hasábjain minden januárban megjelenő költségvetési beszámolók között. A pártok ugyanis, holott mindössze annyit kellett volna tenni, hogy a kapott pénzeket feltüntetik a párt költségvetésében, ezt mégsem tették meg, mert fenn szerették volna tartani a függetlenség látszatát.⁴⁷ A helyzetet bonyolította, hogy a két nagy párt, a DC és a PCI forrásainak nagy hányada külföldről, az USA-tól és a Szovjetuniótól érkezett. A PSI, amely ezekből a forrásokból sokkal kevésbé tudott részesülni, jobban rá volt utalva az olasz támogatásra, amelyet, milánói központú révén elsősorban az Észak nagyipari vállalataitól és pénzintézeteitől szerzett be.

Olaszországban a klientelizmus jelensége mindig is ismert volt, főleg délen. A korrupció azonban a '70-es évektől kezdett elterjedni rendkívül széles körben, amikor az ideológiai konfliktus csökkent, ugyanakkor a hálózatok megszilárdultak. A helyzetet rögzítette, hogy nem volt érdemi versengés a pártok között, így nem volt, aki számon kérhetett volna a következő törvényhozási ciklusban. A kontrollfunkció még helyi szinten sem működött, mert az olasz választópolgár szavazatának stabilitása miatt még a helyi vezetőket is ritkán cserélték. Ez a pozíciók feletti osztozkodás kiterjedt és megszilárdult rendszerét hozta létre, amelyben minden párt, beleértve a kommunistákat is, részt vett. A korrupció több fajtája rögzült. A vállalatoknak, amennyiben állami megbízásokat akartak kapni, vagy engedélyeket szerettek volna elérni, megfelelő arányban minden pártnak kellett juttatniuk a haszonból százalékokat. Fizettek továbbá, ha el akartak kerülni egy vizsgálatot vagy büntetést, sőt, adott esetben a parlament tagjainak is, ha számukra kedvező törvényt szerettek volna elérni.⁴⁸ Az eredmény a világ legdrágább középítkezései lettek, például a milánói metró vagy a velencei Serenissima autópálya; és sokak közülük, főleg a déliek sosem készültek el, mert a feleknek érdekükben állt elhúzni az építkezést, hogy minél többet kereshessenek rajta.⁴⁹

A korrupcióban résztvevők többféle szövetséget hoztak létre a rendszer védelmére. Volt olyan csoport, a politikus és a vállalkozó mellett egy közvetítőt is tartalmazott, a párt egyik vezetőjének embere, egy „üzletember-politikus”, akin keresztül a tranzakció lezajlott. A pártnak ugyanakkor 'pénzbehajtói' is voltak, gyakran adminisztratív

47 COLAJANNI 1996 37. p.

48 NEWELL-BULL 2003 39. p.

49 CERVI –MONTANELLI 1993 301. p.

titkári funkcióban, akik a politikusok fedezésére szolgáltak. A pénz visszaforgatását pedig neküket kölcsönző személyeken keresztül oldották meg. A rendszert rokoni és baráti kapcsolatok, üzleti és politikai szövetségek, valamint a kölcsönös zsarolási potenciál fogta egybe. Más esetben a különböző pártok képviselői alkottak szövetséget a pozíciók leosztására. Megint máskor a szövetségek csak alkalmiak voltak a köztisztviselők, politikusok, hivatalnokok és közvetítők között, és elsősorban a pártkassza feltöltését szolgálták.⁵⁰

A korrupció helyzete a '80-as években tovább romlott. A Pentapartito korszakában teljes volt a politikai szélcsend, viszont a politika költségei egyre jobban emelkedtek, ahogyan a hagyományos pártokra eső meggyőződéses szavazók lemorzsolódásával egyre többet kellett költeni a szavazatok megvásárlására. Ráadásul a '80-as évek végén a külföldi támogatás is elapadt, így a pártoknak új finanszírozási formák után kellett nézniük. A cégektől kapott kenőpénzek szerepe felértékelődött és fizetésük intézményesült: a cégek évről évre fizettek a pártoknak a rendszer fenntartása érdekében. Ezen a ponton a korrupció és az illegális finanszírozás majdnem összeértek, az illegális finanszírozás a korrupció továbbfejlesztett változata lett.⁵¹ Ugyanakkor viszont a politikusok kezében egyre elképesztőbb méretű magánvagyonok halmozódtak fel.⁵²

A PCI módszerei némileg eltértek a többi pártétól. A kommunisták ugyanis pénzek helyett a saját részüket a Cooperazioni Rosse, a „vörös vállalatoknak” juttatott megbízatások formájában fogadták el, így juttatva szavazóbázisukat, a munkásságot új munkahelyekhez és jobb fizetéshez. Továbbá a kommunista vezetőréteg meggazdagodása nem volt olyan látványos, mint a többi párt vezetőié, a pártfegyelem még ekkor is megkövetelte, hogy a pártnak juttatott pénz a pártkasszába vándoroljon, szemben a sokkal lazább szervezetű DC-vel vagy a területi uralmakat fenntartó PSI-vel, ahol az országos központ ellenőrzése sokkal kisebb volt. A PSI esetén a párt helyi szervezetei helyben használták fel a kenőpénzeket és csak egy bizonyos százalékot juttattak el a központba. Így a kommunisták korrupciója sokkal nehezebben volt nyomon követhető és jogilag számon kérhető, mint a többi párt tevékenysége.⁵³

A korrupció jelensége lényegében közismert volt. Az első köztársaság története során rendszeresen robbantak ki korrupciós bot-

50 GUNDLE-PARKER 1996 224. p.

51 DI PIETRO 2000 85. p.

52 COLAJANNI 1996 38. p.

53 DI PIETRO 2000 74. p.

rányok, azonban ezek sosem terjedtek túl egy-egy ügyön. Giovanni Conso, Amato igazságügy-minisztere mondta: „Ha a korrupció csak most kerül előtérbe, az azt jelenti, hogy az igazságszolgáltatás eddig legalábbis rosszul látott.”⁵⁴ A politika azonban korábban eredményesen hallgattatta el a bírákat: az ifjabb aktív tagokat elszigeteléssel, az idősebb tagokat pedig ismeretségek és barátságok informális hálózataival.⁵⁵ Több feltétel egyszeri megvalósulására, a közvélemény hathatós támogatására és a politikai rendszer fenn kifejtett megingására volt szükség ahhoz, hogy az eddig elszigetelt és elhallgattatott akciók, melyek eddig megakadtak egy-egy esetenél, kiterjedjenek a rendszer egészére.

Az igazságszolgáltatás helyzete és az új büntető-eljárási törvénykönyv

Az 1946-os alkotmány arra törekedett, hogy az igazságszolgáltatás önállóságát mind a parlamenttől, mind a kormánytól biztosítsa. Ezt a célt szolgálta a Bíróság Legfelsőbb Tanácsának (Consiglio Superiore della Magistratura, CSM) létrehozása. Az alkotmány alapján a CSM kompetens minden, az igazságszolgáltatást érintő kérdésben, így a bíróságok költségvetésében és a bírák és ügyészek kinevezésében is. Az igazságügy-miniszter vele szemben rendkívül leszűkített jogosítványokkal rendelkezett: csak fegyelmi eljárást kezdeményezhetett, de az ügyben való érdemi döntés már a CSM hatáskörébe tartozott. A szervezet az alkotmány szerint 27 tagból áll. Jog szerinti tagja a köztársasági elnök, aki de jure az elnöki posztot is betölti, a Legfelsőbb Bíróság elnöke és a Legfelsőbb Bíróság főügyésze. 16 tagot választanak meg a bírók és ügyészek, 8-at pedig a parlament, ezek általában ügyvédek és jogászprofesszorok.⁵⁶ Az alelnököt, aki de facto elnököl az üléseken, a „laikus” tagok közül szokás megválasztani.

A politika befolyása tehát valóban kicsi volt az igazságszolgáltatás tagjaira. A CSM rendkívüli hatalommal bírt, és a '90-es évek elején ennek további kiszélesítésére törekedett. Először a köztársasági elnökkel szemben védte meg pozícióit, aki jogosultságai körének kiszélesítésére törekedett a CSM-val szemben. Cossiga 1990-ben üzenetben követelte a parlamenttől a CSM hatáskörének pontos meghatározását és a bírók felelősségre vonásának szabályozását. A konfliktusból azonban a CSM megerősödve került ki. Miután Cossiga belebukott a Gladio-botrányba, az igazságszolgáltatás legfelső szerve kijelentette, hogy joga van nyilatkozni bizonyos kérdésekben, és ezáltal befolyásolni a közvéleményt, továbbá joga van az eljárási törvénykönyvek

54 COLAJANNI 1996 44. p.

55 NEWELL-BULL 2003 45. p.

56 COTTA – VERZICHELLI 2008 258. p.

értelmezésére. Ez utóbbit egy konkrét ügy kapcsán nyilvánította ki. Egy római helyettes államügyész, Maria Cordova a felettese, a római főügyész tájékoztatása nélkül küldött Andreottinak értesítést eljárás megindításáról (avviso di garanzia). A főügyész fegyelmi eljárást kezdeményezett Cordova ellen a CSM-nál, amely úgy döntött, hogy a helyettes ügyész teljes autonómiát élvez az előzetes vizsgálat szakaszában, a főügyész funkciója az általános irányadásra korlátozódik, az egyes ügyben a helyettes ügyész dönt belátása szerint.

Ez a döntés a helyettes ügyészek autonómiának nagymértékű megnövekedéséhez vezetett. Az egyes ügyészségek főügyészeinek szerepe véget ért, amint egy helyettes ügyésznek kiadták az ügyet. A helyettes ügyésszel szemben még az igazságügy-miniszternek sem volt érdemi hatalma, amint azt Cordova ügye megmutatta, ahol a CSM döntése az igazságügy-miniszter ellenében emelkedett jogerőre. Az eredmény az ügyek átláthatatlansága lett.⁵⁷

Az ügyészek hatáskörének kiszélesítése mellett még egy fejlemény könnyítette meg a milánói *pool* munkáját: az új büntetőjogi eljárási törvénykönyv elfogadása 1989. október 24-én. Az intézkedés kiváltója a maffia elleni harc volt, az új eljárásrenddel ezt szerette volna hatékonyabbá tenni. A vizsgálati rendszer helyett bevezették a vádrendszert, ami azt jelentette, hogy szétválasztották az államügyész funkcióját a vizsgálóbíróétól. Eddig ugyanis az előzetes vizsgálódások időszakában a vizsgálóbíró feladata volt a bizonyítékok összegyűjtése és az ítélet meghozatala is. Az új törvénykönyv azonban a bizonyítékok gyűjtését az államügyészre bízta, aki a védelemmel azonos szinten állt; míg az előzetes vizsgálódások bírójára (giudice delle indagini preliminari, gip) csak annak eldöntése maradt, hogy a vizsgálat lefolytatása jogszerű volt-e és hogy az összegyűjt bizonyítékok alapján perre bocsájtható-e.⁵⁸ Az új eljárási törvénykönyv megkönnyítette az előzetes letartóztatásba helyezést is, meghosszabbította a vizsgálati fogság idejét és a vizsgálat idejét 6+6 hónapnyi hosszabbításra nyújtotta.⁵⁹ Az új törvénykönyv továbbá közvetlenül az államügyész rendelkezésére bocsájtotta az igazságügyi rendőrséget, és így egy ütöképes erőt adott a vizsgálatot végző személy kezébe.⁶⁰

Di Pietro visszaemlékezéseiben még egy fontos változást emel ki, amely jelentősen megkönnyítette a bíróság munkáját, nevezetesen az európai bíróságok együttműködésének növekedését. Az 1991-ben

57 COLAJANNI 1996 29. p.

58 CERVI –MONTANELLI 1993 263. p.

59 COLAJANNI 1996 33. p.

60 DI PIETRO 2000 19. p.

aláírt Strasbourgi Konvenció a nemzetközi büntények, főleg a fegyver- és drogkereskedelem és az ebből származó pénzek mosása ellen irányult, és lehetővé tette, hogy az egyes országok bírói megkerüljék a hosszadalmas politikai-diplomáciai utat, és közvetlenül intézhessenek külföldi bírókhoz bírói megkereséseket a diplomácia utólagos jóváhagyásával. Ez jelentősen meggyorsította és hatékonyabbá tette a külföldi vizsgálatokat.⁶¹

A botrány A Mani Pulite akció több tényezőnek köszönhetően indult be. Az A Mani Pulite egyik ezek közül az volt, hogy Milánóban az ügyészségen egyszerre kezdetei volt jelen 5 energikus ügyész, akik képesek voltak együttműködni. A leghíresebb közülük Antonio Di Pietro lett, az ő neve került be a médiába. Di Pietro 1950-ben született egy marchei földműves családban, és elektrotechnikusként tanult, tehát nem járta ki az olasz politikai elitbe való belépéshez szükséges humán gimnáziumot, olaszul sem tanult meg helyesen beszélni. Fiatalságát Németországban töltötte, ahol munkásként dolgozott, majd 1973-ban hazatérve egy katonai repülőtéren lett műszaki ellenőr. Párhuzamosan beiratkozott a milánói egyetem jogi karára is. Jogászkarrierjét 1979-ben kezdte jegyzőként, majd 1980-ban egy pályázat megnyerése után az állami rendőrségnél kapott állást. 1981-ben kezdte ügyészi karrierjét a bergamói ügyészségen, ahol letartóztatta a tulajdon titkárát, akit kenőpénz átvételén kapott rajta. Már itt tapasztalatokat szerez a korrupcióról, amikor család bukással kapcsolatos ügyeket vitt. 1985-ben került Milánóba.⁶² Itt átkérte magát a közigazgatással kapcsolatos büntényekkel foglalkozó bíróságra, ahol kapcsolatba került későbbi társaival, és a folyosói beszélgetésekből valamint a tulajdon helyzetük nehézségéből megszületett az együttműködés igénye, amely a pool munkáját a későbbiek során sikerre vitte.⁶³

Milánó főügyésze 1988 óta Francesco Saviero Borelli volt. A nápolyi származású főügyész ekkor már több mint 30 éves tapasztalatot tudhatott maga mögött. Az igazságszolgáltatás érdekvédelmi szervezetei közül az inkább baloldali irányultságú Magistratura democratica-nak volt a tagja, azonban ezt túlságosan átpolitizálnak találta, és így kilépett. A helyettes ügyészekre kevés hatást tudott gyakorolni, mert még a megbízatás elvételével sem élhetett a közvélemény nyomása miatt. Elsődleges szerepe a pool külső támadásokkal szembeni védelme

61 DI PIETRO 2000 20. p.

62 CERVI –MONTANELLI 1993 301–303. p.

63 DI PIETRO 2000 8. p.

volt.⁶⁴ Helyettese, Gerardo D'Ambrosio 1965 óta volt a milánói ügyészségen, és Borelli elődje volt a főügyészi székben.⁶⁵ Gherardo Colombo helyettes ügyész 1978 óta volt Milánóban, és már több ügyben kitüntette magát, nevéhez fűződött az 1981-es P2 titkos szabadkőműves páholy feltárása.⁶⁶ Piercamillo Davigo helyettes ügyész pedig 1981-től volt az ügyészségen, és a maffiaellenes vizsgálatokra szakosodott.⁶⁷ Neki volt köszönhető a vád formulájának kidolgozása és az eljárás elméleti hátterének kidolgozása, míg Colombo az átutalások lenyomozására specializálódott.⁶⁸ Az ügyosztályhoz tartozó vizsgálóbíró, Italo Ghitti pedig az eljárással kapcsolatos törvények pontos betartásának felügyeletét és a pool védelmét látta el.⁶⁹

Mario Chiesta letartóztatása nem az első próbálkozása volt a poolnak a korrupciós hálózatok felderítésére. Az ügyészek korábban több hasonló ügyet is megpróbáltak felderíteni, ezek azonban nem indították el azt a lavina-effektust, amit Mario Chiesa letartóztatása elért. Di Pietro interjújában úgy rekonstruálta a történeteket, hogy már 1985 decemberében, egy panaszkodó kisvállalkozóval folytatott magánbeszélgetés során beavatást nyert a korrupció működésébe. Ettől kezdve azon igyekezett, hogy valamilyen úton kikezdje a rendszert borító hallgatást.⁷⁰ Ilyen próbálkozás volt Di Pietro Lombardia Informatica ügye, amely során napvilágra kerültek a cég kereszténydemokrata vezetőjének és szocialista helyettesének elkobzott levelezéséből a pártok osztozkodásának részletei az állami cégeken belül.⁷¹ Ebben az esetben azonban a korrupció bizonyításához nem volt elegendő anyag, így nem született ítélet. A börtönökkel kapcsolatos visszaéléseket próbálta felderíteni Davigo az „arany börtönök” ügyben, míg Colombo egy „Protezione” fedőnevű bankszámla ügyében indított vizsgálatot, amelyre a politikusoknak fizetett kenőpénzek érkeztek.⁷²

Az ország más részein is voltak kisebb korrupciós botrányok a '90-es évek legelején. 1991 novemberében először a La Repubblica szervezte meg egy laziói tanácsos rajtakapását, akit a közvélemény hathatós támogatásával sikerült is bíróság elé állítani. Ugyanekkor Rómában egy vállalkozó működött együtt a rendőrökkel annak ér-

64 COLAJANNI 1996 56. p.

65 Biografia. Forrás: http://gerardodambrosio.it/home/index.php?option=com_content&task=blogsection&id=5&Itemid=37 Letöltés dátuma 2011. november 7.

66 RAYNER 2005 468. p.

67 RAYNER 2005 469. p.

68 DI PIETRO 2000 42. p.

69 RAYNER 2005 469. p.

70 DI PIETRO 2000 6. p.

71 CERVI –MONTANELLI 1993 304. p.

72 DI PIETRO 2000 9. p.

dekében, hogy egy helyi politikust letartóztathassanak a pénz átvétele közben, a rendőrség módszere megtévesztésig hasonlított ahhoz, amit 3 hónappal később Antonio Di Pietro alkalmazott Mario Chiesa ellen. 1992 elején egy Róma környéki város három szocialista képviselőjét ítélték el, februárban pedig Firenze szocialista polgármestere kényszerült lemondásra. Milánóban pedig 1990-91 során a Duomo Collection fedőnevű minibotrány robbant ki, amikor egy helyi kereszténydemokrata képviselőről, Antonio Carollóról derült ki beszélgetései lehallgatása segítségével, hogy 200 millió lírát utalt át a polgármesternek annak érdekében, hogy neki adjanak egy építkezést.⁷³

Ugyanekkor a közvélemény és a politikai közeg is kedvező irányba kezdett elmozdulni. Míg a '80-as évekig csak a kommunista párt tartotta napirenden az „erkölcsi kérdést”, ekkor más erők is becsatlakoztak. A Pentapartito egyes képviselői, így a kereszténydemokrata Ciriaco De Mita és a republikánus Giovanni Spadolini mellett a Lega Nord és az újonnan alapított, a kereszténydemokrata párt szicíliai szárnyából létrejött La Rete is hangoztatni kezdte a tematikát. Milánóban pedig az 1985-ben alapított Società Civile társaság és azonos nevű havilapja körül gyülekeztek a maffiaellenes bírói csoport tagjai, így Davigo és Colombo is, valamint a helyzet megváltoztatására törekedő politikusok és értelmiségiek. Az elit klub formájában működő társaságot a maffia által meggyilkolt szicíliai prefektus, Carlo Alberto Dalla Chiesa fia, Nando vezette, aki 1991-ben Milano degli scandali (A botránnyok Milánója) néven antológiát jelenttetett meg a városban az utóbbi évtizedekben megesett korrupciós ügyekről. Itt gyűltek össze azok a fiatal újságírók is, akik később a Tangentopoli eseményeiről is tudósítottak: Piero Colaprico és Luca Fazzo a La Repubblica-tól (az előbbi találta ki a Tangentopoli nevet, már 1991 októberében), Goffredo Buccini a Corriere della Serától és Peter Gomez az Il Gironalétól.⁷⁴

Ennek az újságnak a lapjain jelentek meg Di Pietro írásai is a korrupcióról. 1990 júniusában arról cikkezett, hogy milyen technikákkal tüntetik el a kenőpénzt a politikusok úgy, hogy az már-már legálisnak tűnjön. 1991 májusában pedig azt fejtette ki, hogy a „posztmodern korrupcióban” a korrupció annyira automatikussá válik, hogy a korrupció és a sikkasztás közti különbség elmosódik, így ezt a különbséget büntetőjogilag is meg kellene szüntetni, és helyette az ilyen esetekre a „környezet illegális megvámolása” (dazione ambientale) fogalmát kellene alkalmazni, mind a kenőpénz fizetőjére, mind annak elfogadójára.⁷⁵

73 RAYNER 2005 58. p.

74 RAYNER 2005 62. p.

75 Gianni BARBACETTO: *Mani Pulite, anno zero*. Forrás: <http://www.societacivile.it>.

Mario Chiesa ügye nem 1992. február 17-én kezdődött. Antonio Di Pietro akkor figyelt fel rá, amikor 1991. június 19-én Nino Leoni újságíró az *Il Giorno* hasábjain cikkezett a Pio Albergo Trivulzio (PAT) korrupciós ügyleteiről. Di Pietro már korábban vizsgálódott az idősek otthona körül, egy temetkezési vállalkozó ügyében, és a cikk nyomán újrazedte az vizsgálatot. Fél évig tartotta megfigyelés alatt Mario Chiesát, hallgatta le telefonbeszélgetéseit, különítette el bankszámláit, mire 1991. február 14-én sikerült elérnie, hogy az egyik Chiesának dolgozó vállalkozó, Luca Magni hajlandónak mutatkozott együttműködni. Így került sor a február 17-ei találkozóra. Magni vállalta, hogy mikrofont rejt el kabátjában, és aláírja az összes bankjegyet. Ezekkel a bizonyítékokkal tartóztatta le Di Pietro Chiesát, aki a San Vittore börtönbe került. A lapok rögtön cikkezni kezdtek az esetről, és napirenden is tartották a választásokig. Az ügy szenzáció értéke abban rejlett, hogy egy, Bettino Craxihoz ennyire közel álló politikust a választási kampány kellős közepén le mertek tartóztatni Milánóban, Craxi magánbirodalmában.⁷⁶

Mario Chiesa karrierje hagyományosnak volt nevezhető. Mérnök-ként végzett, és először a Sacco kórház technikai felügyeletét vezette. Már itt megismerkedett a kenőpénzek világával, első ízben 1974-ben fogadott el 10%-ot a kórház éves karbantartásának költségeiből. 1972-ben belépett a PSI-be, majd 1980-tól megyei tanácsos lett. Célja az volt, hogy bekerüljön a megyei kormányzatba, azonban a polgármester, Carlo Tognolli, akinek frakciójához tartozott, csak az öregek otthona igazgatóságával tudta megfizetni. Milánó szintjén jelentős politikusnak számított, saját bevallása szerint 7 millió preferenciaszavazata volt. Amikor ezt az erőt, a saját anyagi forrásaival megtámogatva az 1990-es helyhatósági választások során Craxi feleségének kérésére átengedte az ifjabb Craxinak, bejáratos lett Milánó mindenható urának házába, aki a PAT igazgatói posztját is megmentette számára.⁷⁷

Hatalmas pártfogójában bízva eleinte nem volt hajlandó együttműködni az igazságszolgáltatással. Azonban Craxi cserbenhagyta. A választások előestéjén, az „erkölcsi kérdés” előtérbe kerülésével nem volt szerencsés egy korrupciós tisztviselő. Így a pártvezér elhatárolódott. Fia, Bobò több ízben úgy nyilatkozott, hogy semmilyen barátság nem állt fenn közte és Chiesa között, míg az apa egyenesen „szélhámosnak” nevezte egykori támogatóját, és azzal mentegőzött, hogy a párttagok toborzása felhígult az utóbbi időszakban, valamint egy korrupciós politikus még nem jelenti azt, hogy az egész párt korrupciós lenne.⁷⁸

it/focus/articoli_focus/mani_pulite.html#su Letöltés dátuma: 2011. november 10.

76 RAYNER 2005 73. p.

77 CARLUCCI 2002 16–22. p.

78 CARLUCCI 2002 21. p.

Mario Chiesa tehát egyedül érezte magát. Di Pietro gondoskodott arról, hogy eljusson hozzá minden újsághír ügyével kapcsolatban, és azt mondta neki, hogy a vállalkozók, akikkel korábban együttműködött, vádolni kezdik (míg a vállalkozókkal azt hitette el, hogy Chiesa beszél); valamint szembesítette azzal, hogy megtalálta az összes bankszámláját, és elkobozta összes pénzét.⁷⁹ Időközben Chiesa börtönbeli helyzete is romlott, elvesztette jogát a magáncellára, és családjáról sem kapott hírt. Számot vetett azzal, hogy élete összeomlott, így március 23-án úgy döntött, hogy beszélni fog.

Március 25-ei kihallgatásán feltárta a PAT korrupciós hálózatát. Vallomása szerint igazgatósága alatt minden megbízásért kenőpénzt fogadott el, 5-15%-os arányban. Mindig 2 millió ECU érték alatti pályázatokat írt ki, amelyek eldöntését személyesen befolyásolta a pályázati rendszer kijátszásával. A pályázóknak ugyanis elvileg árajánlatot kellett tenniük, amelynek egy, az igazgató által titokban meghatározott kereten belül kellett esnie, és az a pályázat nyert, amely a legközelebb esett az érvényes, a kereten belül eső pályázatok átlagához. A rendszer kijátszására a nyertesnek kiszemelt cég indíttatott több, másik baráti céget is, és így előre tudták az összes ajánlatot, értelemszerűen ezek átlagát is. Az ennél nagyobb összegű pályázatok kijátszására pedig a nyertesnek kiszemelt céggel együttműködve írták a pályázat kiírását, olyan feltételeket támasztva, amelyeket más nem teljesíthetett, valamint a pályázat kiírását is kellően titokban tartották, hogy lehetőleg csak egy cég pályázhasson a biztos győzelem tudatában. Chiesa állítása szerint ez a rendszer már igazgatósága megkezdése előtt is működött, és a vállalkozók maguk ajánlották fel a fizetést; a vállalkozók ennek ellenkezőjére emlékeztek. A pénzből egészen 1989-ig részesedést juttatott a párt egyes tagjainak, így a város volt polgármestereinek, akkor parlamenti képviselőknél, Carlo Tognolinak és Paolo Pillitterinek (ez utóbbi Craxi sógora). Ahogy azonban megszerezte Craxi támogatását, többé nem kellett fizetnie senkinek, a haszon egészét saját gazdagodására fordította. Mikor Di Pietro letartóztatta, körülbelül 15 milliárd lírát kobozott el bankszámláiról, értékpapír és ingatlanvagyon formájában.⁸⁰

A botrány kibontakozik Az esemény beindította a lavinát. Megtört a hallgatás, megtört a vállalkozók és a politikusok hallgatóságos együttműködése. Mario Chiesa neveket mondott bűncselekményekkel, és a „pool” kötelességének érezte, hogy mindezen ügyeknek utána járjon. Di Pietro tudta, mit keres,

és amikor Chiesa a kezébe került, nem engedte az ügyet gyorsított eljárásra, hanem végére akart járni a dolgoknak.⁸¹ Már Chiesa szóba hozta két parlamenti képviselő nevét, azonban az ellenük indított támadással az ügyészek megvárták, amíg további bizonyíték gyűlik össze, valamint amíg a választások lezajlanak (április 5.). Ez utóbbi egyben a vizsgálatok háttérét biztosító politikai földrendést is meghozta. Az események felgyorsultak. Április 7-én Milánó vizsgálat alá helyezett szocialista polgármester-helyettese lemondott, és önként jelentkezett vallomást tenni. Április 22-én letartóztatták a PAT-nak dolgozó vállalkozókat, akik azonnal vallottak, és az együttműködésért cserébe felmentették őket. Május 5-én egy másik városi tanácsost, Radaellit tartóztattak le, aki ügyvéde tanácsára szintén kollaborált, és sok ember vádlója lett, fokozatosan adagolva információit.⁸² Ezek az események végleg beindították a lavinát. A vállalkozók rájöttek, hogy megéri vallomást tenni, még azelőtt, hogy a rendőrség értük jönne. Sorban álltak tehát Di Pietrónál, hogy vallomást tehessenek.⁸³ A politikusok pedig inkább kollaboráltak, minthogy a San Vittoréban a többi bűnöző között kelljen éjszakázniuk. A vallomást gyakran meggyorsította az ügyészek azon szokása, hogy elhitették a vádlottak ügyvédekkel: több bizonyítékuk van, mint amennyivel valójában rendelkeznek. A vallomások nyomán feltárult a milánói korrupciós láncolat, és sorban lepleződtek le a pártok pénzbehajtói.⁸⁴ Ennek lett az eredménye, hogy május 20-án megérkezett az első megkeresés a Parlamenthez, 6 milánói illetékességű tagjának mentességének feloldását kérték. A hat képviselő közül kettő volt szocialista: Tognoli és Pillitteri volt polgármesterek, egy kereszténydemokrata: Severino Citarini, a párt adminisztratív titkára, egy republikánus, egy szociáldemokrata és egy kommunista: Giovanni Cervetti, aki a PDS sajtóért és propagandáért felelős tisztviselője és jobbszárnyának vezetője volt. A botrány ezen a ponton vált országos méretűvé, és minthogy a vizsgálati anyag annak a részleteit is tartalmazta, hogy hogyan támogatta Chiesa Bobò Craxit a választásokon, a megkeresés lehetetlenné tette Craxi kormányalapítását.⁸⁵

A vizsgálatok számtalan ágon kezdődtek meg párhuzamosan. Cervetti Luigi Carnevale, a milánói metró kommunista igazgatója vallomása révén került bele az ügybe. Roberto Mognini vallomásai a milánói reptér kiépítésének korrupciós ügyeinek feltárásával a DC-t rántották bele a

81 Állítása szerint „elfelejtette” idejében leadni az iratokat a gyorsított eljárás megkezdése érdekében, bár „feledékenységé” előre kitervelt volt. DI PIETRO 2000 4. p.

82 RAYNER 2005 94. p.

83 DI PIETRO 2000 37. p.

84 Mani pulite, anno zero.

85 CARLUCCI 2002 11. p.

szakadékba.⁸⁶ 1992. július 30-án letartóztatták Craxi bizalmasát, Loris Zaffrát, a PSI frakcióvezetőjét a milánói városi tanácsban. Ő volt az első politikus, akit pártja megpróbált megvédeni. Azonban Zaffra hiába szabadult első ízben, a párt bukott emberként tekintett rá, így második letartóztatása idején, szeptemberben ő is beszélni kezdett. A vizsgálatok veszéleysen megközelítették a szocialista párt mindenható első emberét.⁸⁷

Craxi ekkor támadásba ment át a „pool” ellen. Már júliusban elkezdte hangoztatni saját védelmére, hogy mindenki korrupt, csak nem ismeri be, és aki tagadja a rendszerben való részvételét, az álszent.⁸⁸ És úgy tűnt, hogy igaza van. 1992 végére a parlament 15%-a vizsgálat alá került. Craxit magát december 15-én érte el az első „avviso”.⁸⁹ 1993 februárjában a vizsgálatok elérték a kormányt. Először a szocialista Claudio Martelli volt kénytelen lemondani az igazságügy-miniszteri posztról, miután vizsgálandni kezdtek ellene a „Protezione” bankszámla és a Banco Ambrosiano csalárd bukása ügyében. A bank bukásához hozzájárult, hogy a maffiakapcsolatokkal is rendelkező tisztviselő, Roberto Calvi 7 millió dollárt utalt a Protezione számlára viszonzásként a PSI-nek egy kölcsönért, amit az ENI-n keresztül kapott. Az ügyben a milánói ügyészség már hosszú ideje vizsgálandott sikertelenül, amikor a számla névleges tulajdonosa, Silvano Larini a Tangentopoli hatására beszélni kezdett, és szóba hozta Craxi és Martelli neveit is.⁹⁰ Nemsokára követte az igazságügy-minisztert De Lorenzo liberalista egészségügy-miniszter, akit később el is ítélték 5 év 4 hónapra, valamint a költségvetésért felelős miniszter, Franco Reviglio is.⁹¹ A kereszténydemokrata Antonio Gava belügyminisztert a nápolyi ügyészség a Camorrával való összejátszással is megvádolta, azonban csak orgazdaság vétségével sikerült elítélni, és a Legfelsőbb Bíróságon végül elévültnek nyilvánították az ügyét. A vizsgálatok következménye lett, hogy 1993. április 22-én Amato benyújtotta lemondását.⁹² A parlamenti képviselők mentességét a közvélemény nyomására 1993 őszén szűkítették le.⁹³

Maurizio Prada, a milánói tömegközlekedési vállalat kereszténydemokrata igazgatója, a DC milánói pénzbehajtója a rendszer másik oldalra irányította a vizsgálóbírák figyelmét. Nem érezte igazságos-

86 RAYNER 2005 95. p.

87 Mani pulite, anno zero.

88 GUNDLE-PARKER 1996 88 p.

89 In diciotto pagine le accuse a Craxi. Corriera della Sera 1991. december 16. Forrás: http://archivistorico.corriere.it/1992/dicembre/16/diciotto_pagine_accuse_Craxi_co_0_92121614801.shtml. Letöltés dátuma: 2011. november 10.

90 COLAJANNI 1996 44. p.

91 MAMMARELLA 1998 659. p.

92 RAYNER 2005 39. p.

93 MOLNÁR 2011 45. p.

nak, hogy csak a politikusokat ítélik el korrupcióval, a vállalkozók megússzák együttműködésük révén, így szóba hozott egy vállalatot, amely önként ajánlott fel kenőpénzt, a FIAT-ot.⁹⁴ Így került a képbe Enzo Papi, a FIAT csoport egyik cégének, a Cogefar Impresitnek a vezetője. Eleinte nem akart együttműködni, hanem azt állította, hogy a Metropolitana Milanese nem állami cég, azonban 55 napi börtön után, mikor a Legfelsőbb Bíróság kijelentette, hogy az, beszélni kezdett, és beismerte, hogy a cég kenőpénzt fizetett.⁹⁵ Ennek eredményeképp 1993 februárjában letartóztatták a FIAT pénzügyi igazgatóját és Antonio Mosconit, egy tisztviselőjét. A FIAT vezetősége beismerte a cég felelősségét és részesedését a kenőpénzek világában, azonban igyekezett a történetet csak a bíróság elé idézett 4-5 részcégre szűkíteni, azt állítva, hogy elsősorban a Cogefar Impresit vett részt a bűnös kapcsolatrendszerben, amelyet pedig a cég újonnan vásárolt. Azonban Mosconi vallomásai nyomán a poolnak sikerült elkülönítenie azt a külföldi számlát, amelyen a cégcsoport a „sötét forrásait” tartotta, így a FIAT sem kerülhette el a megszégyenülést, mindössze azzal tudott védekezni, hogy ha mindenki így viselkedett, ők sem tehettek másképp a cég érdekeinek sérülése nélkül.⁹⁶

A legnagyobb per, amelybe az ország gazdasági és politikai vezetőrétege egyaránt belekeveredett, az ENIMONT per volt. A cégcsoport két petrokémiai cég, az állami tulajdonban levő ENI és a privát Montedison fúziójából jött létre, még hozzá úgy, hogy mindkét cég 40-40%-át birtokolta a részvényeknek, míg 20% tőzsdén volt. Raul Gardini, a Montedison rész vezetője, egy gazdag feltörekvő vállalkozó, felvásárolta a tőzsdén levő részvények felét, így a cégcsoportban többséget szerzett. Az ENI résznek nem tetszett Gardini egyeduralma, így a szerződés értelmében felajánlotta megvételre Gardininak a saját részesedését. A vállalkozónak azonban nem volt pénze, és a joint venture megbukott. Így az adásvétel fordítva játszódott le: az ENI vásárolta fel Gardini részesedését kedvező áron, a tulajdonos államnak nagy károkat okozva ezzel. Gardini a tranzakció érdekében Sergio Cusanin, a cégcsoport alkalmazottján keresztül összesen 150 milliárd líra értékű kenőpénzt fizetett a pártoknak.⁹⁷ A perbe belekeveredett a DC és a PSI teljes felső vezetése, a PLI és a PRI egykori titkárai, valamint a Lega Nord vezére, Umberto Bossi is. A pert a televízió élő adásban, fő műsoridőben közvetítette december 17-én, 10 millió néző

94 Mani pulite, anno zero.

95 DI PIETRO 2000 106. p

96 COLAJANNI 1996 75. p.

97 COLAJANNI 1996 78–80. p.

előtt.⁹⁸ A fellebbezések miatt a per egészen 1998-ig elhúzódott, amikor is a Legfelsőbb Bíróság a legtöbb ügyben kimondta az érintettek bűnösségét.⁹⁹ Ennek folytatása volt az ENIMONT II, amely ügyében a nyomozás 1994 decemberében ért véget, és Antonio Di Pietro ügyészi karrierjének utolsó állomását jelentette. Craxinak az 1994-es választásokkal lejárt a mandátuma: ekkor a szocialista pár egykori mindenható vezetője Tunéziába, Hamamatba menekül a börtön elől.

A módszerek Mit csináltak máshogy a milánói bírák, hogy sikerrel jártak, szemben a korábbi próbálkozásokkal? Nem vitás, hogy a kül- és belpolitikai légkör rendkívül kedvező volt, és anélkül nem sikerülhetett volna ilyen politikai szintre eljutni. Azonban az is kétségtelen, hogy a milánói ügyészek egyéni módszerekkel rendelkeztek, amelyeket később a többi ügyészség átvett tőlük.

A siker kulcstényezője az volt, hogy sikerült a vállalkozókkal, majd később a politikusokkal is elfogadtatni, hogy jobban megéri beszélni és együttműködni, mint hallgatni és börtönbe kerülni. Annak, aki együttműködött, egyezséget, könnyített eljárást és enyhített büntetést ajánlottak fel, gyakran csak azt kellett visszafizetnie, amit elsikkasztott. Ezt nevezték „eljárési kényelemnek” (*convenienza processuale*).¹⁰⁰ Ezzel szemben aki erre nem volt hajlandó, azt legtöbb esetben börtönbe csukatták. Az előzetes letartóztatás igénybe vételéhez Davigo dolgozott ki egy, a Legfelsőbb Bíróság által is elfogadhatónak talált érvelést. Akkor lehet ugyanis az olasz jogrend szerint előzetes letartóztatás alá helyezni valakit, ha vagy fennáll a veszély, hogy folytatja jogellenes tevékenységét, vagy veszélyes a társadalomra vagy önmagára, vagy fennáll a veszély, hogy megpróbálja eltüntetni vagy meghamisítani a bizonyítékokat. Davigo ezen utolsó kitéletet használta fel, azt állítva, hogy mind a megrontónak, mind a korrupt politikusnak érdeke és módja is van a bizonyítékok eltüntetésére.¹⁰¹ Ha egyszer letartóztatják a gyanúsítottat, általában nem kellett sokáig börtönben tartani, hanem amint szembesítették a már kezükben levő bizonyítékokkal (vagy csak sejtett bizonyítékokkal), rövidesen beszélni kezdett.¹⁰² A vállalkozóknak ugyanis főleg az volt az érdekük, hogy ne legyenek hosszú ideig börtönben illetve vád alatt, mert az súlyos károkat

98 GUNDLE–PARKER 1996 192. p., RAYNER 2005 295. p.

99 Enimont, definitive le condanne. Corriera della Sera, 1998. jún. 14. Forrás: http://archivistorico.corriere.it/1998/giugno/14/Enimont_definitive_condanne_co_0_98061413895.shtml Letöltés dátuma: 2011. november 10.

100 DI PIETRO 2000 38. p.

101 COLAJANNI 1996 64. p.

102 DI PIETRO 2000 47. p.

okozhat a cégüknek. Azzal együtt, hogy megéreztek: a régi politikai rendszer összeomlóban van, és már önmagát sem képes megvédeni, ez az „eljárási kényelem” nyitotta meg a vállalkozók száját, így sikerült megtörni a két fél közti hallgatást, bizalmat és együttműködést. A „pool” tagjai ezek után nem törekedtek arra, hogy elítéljék a vállalkozókat, mert ha egyszer valaki a rendszerből „köpni” kezd, többet nem senki nem fog megbízni benne, és nem térhet vissza a „Kenőpénzek Városába”.¹⁰³

Az előzetes letartóztatást viszont nagy elővigyázatossággal csak akkor alkalmazták, amikor már elegendő bizonyíték volt a személy ellen. Ezeket a bizonyítékokat úgy szerezték, hogy vallomások, valamint a cégeknél elrendelt házkutatások és könyvelések elkobzása nyomán elindulva megpróbálták elkülöníteni a cégek „sötét forrásait”, illetve, hogy ezek milyen bankszámlákra utaltak pénzeket. Megvizsgálták a cégek off-shore tevékenységét, különös tekintettel az olyan összegekre, amelyek legalább 5 nullára végződtek, abból a megfigyelésből kiindulva, hogy a cégek ritkán fizetnek kerek összegeket megbízatásokért. Ezeket az átutalásokat és a bankszámlaszámokat pedig a nemzetközi együttműködés segítségével kötötték személyekhez. A gyanúsítottakat a börtönben (vagy még letartóztatásuk előtt) szembesítették azzal, amit találtak, és azok a legtöbb esetben azonnal beszélni kezdtek, hogy minél kevesebb kárral kikerüljenek az összeomló rendszerből.¹⁰⁴ A módszer jegyében a milánói ügyészség 1992 és 1994 között körülbelül 5000 embert tartóztatott le.¹⁰⁵

A perek jogi újdonsága volt még, hogy a pool nem hivatali visszaélés ügyében nyomozott, hanem azzal az érveléssel, hogy a hivatali visszaélés vagy hiba, vagy ha fennáll a politikai érdeke, akkor korrupció, inkább a korrupció vádját alkalmazták, és az érdekeltséget próbálták bizonyítani. Ezt igyekeztek a számvetési csalások és az off-shore bankszámlák azonosításával, valamint a vallomások segítségével elérni.¹⁰⁶

A rengeteg ügy kézben tartásához egy technikai újítás járult hozzá. Di Pietro, aki nem az olasz igazságszolgáltatás hagyományosan a humángimnáziumra épülő műveltségét hozta magával, különleges érdeklődéssel fordult a számítógépek iránt, amelyek ekkor kezdtek megjelenni az államigazgatásban. Az informatika olyannyira a szakterületévé vált, hogy megbízták az igazságszolgáltatás informatikai

103 COLAJANNI 1996 68. p.

104 DI PIETRO 2000 44. p., COLAJANNI 1996 64. p.

105 Mani pulite, anno zero.

106 DI PIETRO 2000 12. p.

fejlesztéseinek felügyeletével. A Mani Pulite során bevezette a virtuális aktát és minden adatot digitalizált formában is bekért a cégektől. Ez tette lehetővé, hogy az ügyészek átlássák a hálózatot, és kézben tudják tartani a több mint ezer ügyet. Ugyanakkor megnehezítette, hogy mások átlássák a munkafolyamatot.¹⁰⁷

A pool sikereihez nagyban hozzájárult a közvélemény támogatása. Ehhez hozzájárult a nehéz gazdasági helyzet és a megszorítások, amelynek következtében a kormány népszerűsége jelentősen csökkent. Következésképpen a lapokat elárasztották a támogató olvasói levelek, Milánó utcáin Hajrá Di Pietro! graffitik jelentek meg, és divatos lett Di Pietro feliratos pólóban diszkóba járni.¹⁰⁸ A média 1994-ig majdnem egyöntetűen támogatta a pool munkáját, még a szocialista beállítottságú lapok is, kritikát csak egyes kérdésekben fejeztek ki, legfeljebb iróniát mertek alkalmazni. Antonio Di Pietróból lényegében sztárt csináltak, életének olyan eseményeiről is beszámoltak, amelynek semmi köze nem volt ügyészi tevékenységéhez, még reklámokba is bekerült. A pool többi tagja azonban árnyékban maradt. A népszerűség és támogatás nagy zsarolási potenciált jelentett, 1994-ig egyik politikai erő sem szállhatott velük szembe annak veszélye nélkül, hogy elveszti támogatóinak jelentős részét.¹⁰⁹

A Mani Pulite „vidéken” A milánói sikereken felbuzdulva a többi ügyészség is megkezdte a saját területén a vizsgálódást.¹¹⁰ Ezek közül Palermóban érte el a legnagyobb, ugyanakkor ellentmondásos sikereket. Az együttműködés a milánói és a palermói bírák között hosszú időre vezethető vissza, hiszen mindkét helyen erősek voltak a „maffiaellenes” csoportosulás tagjai. Di Pietro például mestereként nevezi meg Falconét a nemzetközi megkeresések ügyében.¹¹¹ Palermóban a Tangentopolival párhuzamosan Falcone nyomán maffiaellenes nyomozás volt folyamatban: egy 1000 milliárdos, állami megbízatásokból álló „torta” ügyében folytak a vizsgálatok. Mario Mori, és az általa alapított akciócsoport, a ROS (Raggruppamento Operativo Sociale, Operatív Társadalmi Csoportosulás) 1993 januárjában elfogta Salvatore Riinát, az 1988-as maffiaperben elítélt maffiavezért.¹¹² A vizsgálódások során Giulio Andreotti is vád alá került: meggyanúsították maffiakapcsolatokkal, valamint Mino Pecorelli újságíró meggyilkolásában való bűnrészes-

107 DI PIETRO 2000 27–36. p.

108 GUNDLE–PARKER 1996 203. p.

109 COLAJANNI 1996 139–152. p.

110 Vö. RAYNER 2005 237–253. p.

111 DI PIETRO 2000 22. p.

112 RAYNER 2005 39. p.

séggel Perugiában. A szenátus engedélyezte az ekkor már örökös szenátori rangot birtokló Andreotti ellen az eljárást, és bár az utóbbi váddal 10 év pereskedés után felmentették, az első bűntény pedig elévült, így a per lehetetlenné vált, a gyanú önmagában tönkretette a DC egyik leghatalmasabb politikusát, az „istenit Giuliot”.¹¹³

A palermói vizsgálatok azonban eleinte nem vezettek olyan tömeges eredményekre, mint amilyeneket Milánóban sikerült elérni. Ennek részben az volt az oka, hogy a milánói módszer Szicíliában nem működött. A szigeten ugyanis a politikus és a cég közé beékelődött a maffia is, amelynek közvetítésével és részesedésével folyt az állami megbízatások szétosztása. Így sokkal nehezebb volt a hallgatást kikezdeni, mert a kapcsolatokat a maffia vigyázta. A palermói bírák ezért együttműködést kezdeményeztek a milánóiakkal, annak reményében, hogy az északon és délen is érdekelt, északon már vád alá helyezett vállalkozókból ki lehet szedni valamit. Di Pietro, aki képes volt bizalmas viszonyt kiépíteni az együttműködésre hajlandó vállalkozókkal, több próbálkozás után elérte, hogy több vállalkozó egyszerre megszólaljon, és az így nyert információkat elküldte Palermóba, ahol sikerült elkülöníteniük azokat a vállalkozókat is, akik a maffiával való kapcsolattartást végezték.¹¹⁴ Ezen a nyomon elindulva tudta Giancarlo Caselli főügyész letartóztatni a maffia több vezetőjét.¹¹⁵

Silvio Berlusconi milánói származású üzletember volt, Craxi bensőséges barátja (a szocialista politikus Berlusconi legkisebb gyermekének keresztapja is lett). A '80-as évekre az ország egyik leggazdagabb vállalkozójává nőtte ki magát a Fininvest cégkomplexum birtokosaként. Különlegesen médiabirodalma volt szembenéző, az állami tévéken kívül majdnem minden csatorna az ő kezében összpontosult.¹¹⁶ Craxihoz fűződő kapcsolata és pályájának kezdetének sötét foltjai miatt számítani lehetett rá, hogy előbb-utóbb az ő neve is felmerül a vizsgálódások során.

Talán éppen ez volt az egyik oka, hogy Berlusconi régi támogatója, Craxi bukása után 1994 februárjában, kevesebb, mint 2 hónappal a választások előtt bejelentette, hogy pártot alapít és belép a politikai életbe. A Forza Italia! (Hajrá Olaszország!, FI) élén eleinte igyekezett meglovagolni a korrupcióellenes közvéleményt és meggyőzni választóit arról, hogy ő képes meghozni a változást az országba. Azonban

A Mani Pulite
és Berlusconi

113 MOLNÁR 2011 44. p.

114 DI PIETRO 2000 50. p.

115 RAYNER 2005 253–268. p.

116 MOLNÁR 2011 73–77. p.

már a választások előtt meggyűlt a baja a bíróságokkal. Paolo Berlusconi, Silvio öccse ellen már 1993 februárjában eljárás indult egy szeméttelleppel kapcsolatos korrupció ügyében, amely júniusban bíróság elé került. A választási kampány alatt indult meg a vizsgálat a Fininvest több vezetője ellen. Fedele Confalonierit, Berlusconi régi barátját és Mediaset nevű cégének vezetőjét Giorgio La Malfa republikánus politikus vádolta be, hogy 300 millió értékben kenőpénzt utalt a PRI számára. Később azért is eljárás indult ellene, mert a szocialista pártnak áron alul készített szórólapokat, és így megsértette a pártfinanszírozási törvényt, illetve, hogy lefizette De Lorenzo egészségügy-minisztert, hogy a Fininvest csoport nagyobb helyet kapjon az AIDS-ellenes kampányban. Adriano Gallianit, a Canale 5 társalapítóját pedig azzal gyanúsították meg, hogy feketén fizette ki egy focista átigazolásának díját a Torinóból a Milanba.¹¹⁷

Paolo Berlusconit időközben azzal is megvádolták, hogy lefizette a Cariplo (az Intesa Sanpaolo elődjének) alkalmazottjait, hogy a nyugdíjalapnak áron felül ingatlanokat adhasson el. Ezért aztán 1994 júniusában őrizet alá került, és el is ítélték első fokon, azonban váltig állította, hogy csak ő felelős az ügyekért, a bátyjának semmi köze hozzá. Azonban a legnagyobb botrányt nem is ő, hanem a Marcello Dell'Ultri, Berlusconi régi barátja és jobb keze ellen induló nyomozás váltotta ki, amely 1994 februárjában kezdődött, amikor egy szicíliai pentito, azaz a bírósággal együttműködő maffiózó megemlítette a nevét pénzmosás kapcsán.¹¹⁸ Ennek következtében márciusban Colombo Dell'Ultri letartóztatását kérte. Berlusconi minden lehetőséget megragadva tiltakozott.¹¹⁹

Azonban ekkor még nem dőlt el, hogy véglegesen a milánói ügyészek ellen fordul. Éppen ellenkezőleg: megpróbált hasznot húzni a népszerűségükből. Felkérte Antonio Di Pietrót a kormányában való részvételre. Di Pietro 2000-ben, már mint Berlusconi esküdt ellensége úgy emlékezett vissza, hogy először a sajtó kezdte rebesgetni ezt a lehetőséget, és ekkor még tetszett is neki az ötlet, mert tudta, hogy ha a kormányban jelen lenne miniszterként, az nagy védelmet jelentene a csoport számára. Azonban Borrelli figyelmeztette, hogy Berlusconi-val talán nem a legelőnyösebb dolog összeállni a Mani Pulite erkölcsi presztízsének megőrzése érdekében, valamint, hogy az ENIMONT ügy kellős közepén nem hagyhatja félbe a nyomozást. Berlusconi azonban egyik délután váratlanul felhívta: ugyanis beillesztette Di

117 COLAJANNI 1996 94. p.

118 RAYNER 2005 392. p.

119 COLAJANNI 1992 94. p.

Pietro nevét a miniszterei listájába, azonban a köztársasági elnök Borrellivel folytatott előzetes konzultációja nyomán már tudta, hogy várhatólag Di Pietro nem lesz miniszter. Ezért felszólította Berlusconi az ügy tisztázására. Di Pietro egy találkozóban egyezett meg ekkor a kormányfővel, azonban további, Borrellivel folytatott konzultáció, valamint egy, a köztársasági elnöki palotából érkező hívás után véglegesen az ajánlat visszautasítása mellett döntött. Főleg, hogy időközben kiderült, Berlusconi Davigót is megkereste az ajánlattal. Azonban Di Pietro nyitva hagyta a további együttműködés lehetőségét.¹²⁰

A vizsgálódások Berlusconi birodalma ellen azonban tovább folytatódtak. Nyomozást folytattak például egy olyan ügyben, hogy miután egy tisztviselő figyelmeztette a Fininvestet egy ellenőrzésre, nyert 30 milliót Berlusconi televíziójában a szerencsejátékon: nem forgatta-e a mágnás keze a szerencsekereket? A Fininvest egyik tisztviselőjét gyanús cégfúzió miatt perelték. Giorgio Tradati, a Fininvest egyik igazgatója pedig az ENIMONT II-ben került bíróság elé, mint tanú Craxi ellen arról szolgáltatott bizonyítékot, hogy Berlusconi cégei kenőpénzt fizettek a szocialista vezérnek annak off-shore bankszámláján, az All Iberian számlán keresztül. Borelli ebben a kérdésben beismerte: nincsenek kétségeik afelől, hogy Berlusconi is részese a Tangentopoli rendszerének, és ezt igyekeznek is bebizonyítani róla.¹²¹

A Guardia Finanza (Pénzügyőrség) elleni vizsgálat, amely aztán végül Berlusconiig is elért, szinte véletlenszerűen indult. A milánói ügyészség egy fiatal alkalmazottjának ajánlottak fel kenőpénzt, aki azt jelentette felettesének. Az ügyet Di Pietro kérte magának, és a nyomon elindulva felgöngyöltette egészen a Pénzügyőrség vezetőségéig, amelynek dokumentumanyagát elkobozva sikerült eljutni Berlusconi alkalmazottaihoz.¹²² 1994. november végére sikerült annyi adatot összegyűjteni, hogy megkezdhessék a vizsgálatot a kormányfő ellen is. November 22-én, röviddel az önkormányzati választások vége után, és egy nápolyi, a bűnözésről szóló ENSZ ülés kellős közepén, amelynek Berlusconi volt az elnöke, a Corriera della Sera lehozta a hírt, hogy Berlusconi ellen vizsgálat indult két, a Pénzügyőrségnek

120 DI PIETRO 2000 128–133. p. Valószínűsíthető, hogyha már Berlusconi politikai ellenfeleként a választások előtt úgy emlékezik vissza, hogy elgondolkozott az ajánlat elfogadásán, akkor a kísértés legalábbis elég erős lehetett. Berlusconi ezzel szemben később letagadta, hogy az ajánlatra bármikor is sor került volna. E Di Pietro sbugiarda il Cavaliere. La Repubblica 2008. április 11. Forrás: <http://ricerca.repubblica.it/repubblica/archivio/repubblica/2008/04/11/di-pietro-sbugiarda-il-cavaliere-mi.html> Letöltés dátuma: 2011. november 12.

121 COLAJANNI 1996 106. p.

122 DI PIETRO 2000 133. p.

fizetett kenőpénz ügyében: az első 1981-ben történt 130 millió líra értékben, a második pedig 1992-ben 100 milliós értékben. Az ügyben már négy hónapja folyt a vizsgálat, azonban a Fininvest mindig a korrupció áldozatának mondta magát. Ekkor viszont D'Ambrosio állítása szerint megtalálták a kulcsot ahhoz, hogy Berlusconi magát is vád alá vegyék. Ezért másnap elküldték Berlusconi-nak az idézést kihallgatásra.¹²³

Az időpont megválasztása kétségtelenül legalábbis szerencsétlen volt, és rosszat tett az ország hírnevének. Berlusconi persze váltig állította, hogy tudatosan a lejáratására törekedtek. Az azonban, hogy az újságban előbb szerepelt, mint ahogy Berlusconi-hoz eljuthatott volna, nem a milánói ügyészek hibája volt. Valaki információkat szivárogtatott ki, azt azonban a milánói ügyészek kérésére a területileg illetékes bresciai ügyészség keretei közt lefolytatott vizsgálat sem tudta kideríteni, hogy ez ki lehetett.¹²⁴ A hír mindenesetre megadta a döntő lökést a kormány bukásához, bár azt a Lega Norddal felgyülemelő feszültségek már korábban a szakadék szélére sodorták.¹²⁵

A kormányfő kihallgatása december 13-án történt, Borelli, Davigo és Colombo jelenlétében. Di Pietro nem volt jelen, ő ugyanis december 6-án elhagyta az igazságszolgáltatást. Azonban Berlusconi-t végső soron semmivel sem sikerült jogerősen elítélni. Igaz, hogy ennek nem (feltétlenül) ártatlansága volt az oka. Az ellene indított perek rendre elévüléssel végződtek.¹²⁶ A Tangentopoli-ba belekeveredett jelentősebb politikusok közül lényegében csak neki sikerült sikerrel felvennie a harcot a milánói pool ellen azáltal, hogy nem volt hajlandó együttműködni, a kezében összpontosuló médiát felhasználta az ügyészek lejáratására, és sikeresen lendült ellentámadásba jogi szinten is, így kikényszerítve Di Pietro lemondását és a vizsgálatok lelassulását majd eltűnését.

A Mani Pulite és kritikusai Azonban nem Berlusconi volt az első, aki megpróbálta felvenni a harcot a milánói ügyészekkel szemben. Az első hónapokban viszont, egészen 1992 nyaráig a politika képtelen volt választ adni az igazságszolgáltatás részéről érkező kihívásra. Az egyetlen reakció sokáig a tagadás volt, azonban a közvélemény olyan mértékben az ügyészek pártján állt, hogy már az is elegendő volt egy politikus tönkretételéhez, ha kiderült, hogy eljárás indult ellene. Ebben az esetben társai

Az első viták és vádak

123 COLAJANNI 1996 109. p.

124 DI PIETRO 2000 112. p.

125 MAMMARELLA 1998 578. p.

126 DI PIETRO 2000 107. p.

általában elhatárolódtak tőle, és meg sem próbálkoztak védelmével, abban a reményben, hogy őket nem fogja elérni a vizsgálat. Az első, aki megpróbált érdemben védekezni, Craxi volt, aki az 1992 júliusában a parlamentben kijelentette, hogy senki sem ártatlan, és ugyanakkor támadásba ment át a pool ellen.¹²⁷

A politika azonban, ha lassan is, de megpróbálta lépéseket tenni önmaga megvédésére, a politikai osztály összeomlásának megállítására, (amely egyes elemzők szerint már az ország és a gazdaság stabilitását fenyegette,) és a helyzet ellenőrzésére. Először Claudio Martelli, Amato belügyminisztere állt elő egy rendelettel, amely lehetővé tette volna a kenőpénzek elkobzását a vállalkozóktól is, valamint bevezette volna azt az elvet, hogy a vállalkozónak is vissza kell fizetnie a bűnös úton szerzett profitot, és valakinek, akár a vállalkozónak, akár a politikusnak az eltüntetett összeget is. Ennek azonban a pool ellenállt, mert szüksége volt a vállalkozók együttműködésére. A rendelet, bár kihirdették, sosem lépett törvényerőre, és alkalmazása is elmaradt. Miután pedig Martelli neve felmerült a Protezione bankszámla kapcsán, és lemondásra kényszerült, a tervezet végleg eltűnt a süllyesztőben.¹²⁸

Martelli utóda, Giovanni Conso a pártfinanszírozási törvény újrafírásával próbálkozott. A kormány által elkészített tervezet eltörölt volna néhány, pártfinanszírozással kapcsolatos kisebb vétséget, lehetővé tett volna egy „peren kívüli megegyezéssel történő elítélést”, amely a börtönbüntetést felfüggesztettre változtatta volna, és lehetővé tette volna a pártfinanszírozással kapcsolatos vétségek korrupcióként vagy sikkasztásként való kezelését, azonban könnyített büntetésekkel. A pool tiltakozott, hogy a törvény megbénítaná a nyomozást, és egyenértékű egy „borítsunk fátylat a múltra”-gesztussal, az igazságszolgáltatás érdekszervezetei és a közvélemény pedig kiállt az ügyészek mögött. A köztársasági elnök nem írta alá a törvényt, hanem visszaküldte a parlamentbe újratárgyalásra, azonban miután Conso lemondásra kényszerült, majd Amato egész kormánya a kormánytagok ellen folyó egyre szaporodó vizsgálatok és a választási törvényt megváltoztató referendum elsöprő sikere miatt megbukott, ez a tervezet is a süllyesztőben végezte.¹²⁹

A pool elleni támadást több öngyilkosság is „megtámogatta”. A sort egy szocialista helyi politikus, Renato Amorese kezdte 1993. június 16-án, aki Di Pietróhoz írt utolsó levelében elismerte bűnösségét, és a családját ért szégyent nevezte meg tette okául.¹³⁰ Azonban hamarosan

127 Mani pulite, anno zero.

128 COLAJANNI 1996 44. p.

129 COLAJANNI 1996 48. p.

130 CERVI –MONTANELLI 1993 318. p.

jelentősebb közéleti szereplők követték példáját. Gabriele Cagliari, az ENI volt elnöke július 20-án, több mint négy hónap börtönt követően, szabadulása előtt néhány nappal. Utolsó leveleiben az ügyészeket hibáztatta, és azzal vádolta őket, hogy a gyanúsítottakat a börtön vagy a szegyezteljes „árulás” választása elé állítják, megszegyenítik, és teljes életüket tönkreteszik.¹³¹ Három nappal később az ENIMONT per fővádlottja, Gardini is véget vetett életének, Di Pietro állítása szerint aznap reggel még arról értesítette az ügyészt, hogy megjelenik a megbeszélte találkozón, és feltehetően az együttműködésre készült, amikor hirtelen elhatározással az öngyilkosság mellett döntött.¹³² A legnagyobb feltűnést pedig talán Sergio Moroni szocialista képviselő tette keltette szeptember 2-án, aki utolsó levelét a házelnöknek címezte, amelyben keserű szavakkal a rendszert hibáztatta. Bár megállapította, hogy a pártoknak meg kell változniuk, azonban úgy vélte, ennek nem így kellene megtörténnie, és nem ekkora nyilvánosság előtt, követelte a jogi és erkölcsi felelősség szétválasztását, önmagát pedig ártatlannak nevezte abban a tekintetben, hogy semmit nem tett el a saját zsebébe.¹³³

Ezen esetek nyomán egyre sűrűbben merültek fel kérdések és kérteltek az újságok hasábjain a milánói ügyészek munkájával szemben. Az elsődleges vád az volt, hogy túlságosan könnyen alkalmazzák az előzetes letartóztatás módszerét, és ezt arra használják, hogy elérjék a vádlottak együttműködését, majd az ő vallomásuk alapján kezdenek új bűntények felderítésébe, amelyeknek pedig az adott bűntényhez, amellyel a vádlottat vádolják, semmi köze nincs. Ezzel azonban megsértik áttételesen a vádlott jogát a hallgatáshoz. Továbbá az egyes esetekből folyamatosan következtek újak és újak, és a sorozat addig nem állt volna meg, amíg a rendszer meg nem szűnt létezni. A milánói ügyészek be is ismerték, hogy addig nem hagyják abba a vizsgálatokat, amíg van bűntény, amit fel kell deríteni.¹³⁴ Az előzetes letartóztatás alkalmazásának jogszerűségét a Legfelsőbb Bíróság is elismerte, azonban a letartóztatás, főleg, hogy nagy médianyilvánosság előtt zajlott, elég volt a politikus karrierjének tönkretételéhez, személyének megalázásához még azelőtt, hogy bármilyen ítélet bűnösnek mondta volna.¹³⁵ Ráadásul a pool módszere és azt alátámasztó elmélet lényege

131 COLAJANNI 1996 70. p.

132 DI PIETRO 2000 67. p.

133 CERVI –MONTANELLI 1993 317. p.

134 COLAJANNI 1996 175. p.

135 Ugyanakkor az is igaz, hogy a pool által indított pereknek kis százaléka végződött felmentéssel, mindössze 6% (kábé 150 per) az, akik érdemben nem követték el a tettet, amivel meggyanúsították őket, további 13% esetében a tett nem számított bűnténynek, sok esetben a későbbi reformok miatt nem.

éppen abban rejlett, hogy a vádlott akkor szűnt meg veszélyesnek lenni, ha szakított a környezetével és a korrupció világával, ez azonban sok esetben azt jelentette, hogy önmagát zárta ki az egész addigi életéből, munkájából, és a fent említett esetekben ez egyenesen vezetett az öngyilkossághoz.¹³⁶

A másik, gyakran hangoztatott vád az volt, hogy a Mani Pulite kivételes elbánásban részesítette a volt kommunista párt tagjait, és „kettős mércével mért”. Ez a vád különösen sokszor hangozott el később Berlusconi-től, aki az ügyészeket „vörös tógásoknak” titulálta. A PDS-en belül ugyanis a vizsgálatok nem jutottak el a pártvezetőséghez. Mindössze két magasabb rangú funkcionárius, Primo Greganti és Renato Pollini kerültek a vádlottak padjára. Azonban ennek nagyrészt nem politikai okai voltak. Bár a pool két tagja, Colombo és D’Ambrosio valóban a PDS-hez álltak politikailag közel, a többi tagról ez nem mondható el. A PDS ügyeivel ráadásul egy, a csoportban csak ideiglenesen szerepet vállaló ügyész, Tiziana Parenti foglalkozott, aki aztán később Berlusconi színeiben indult a választásokon, és szintén hangoztatta a vádat, miszerint a pool tagjai nem kutakodtak eleget a PDS rovására, és ezen állításáért bírósági úton becsületsértési perben el is lett ítélve.¹³⁷

A PDS ellen valóban kevesebb pert indítottak, azonban el teljesen a kommunistákat sem kerülte a Tangentopoli. Mintegy 50 vezető ellen indult eljárás, és már az első feljelentett képviselők között ott volt a PDS egyik tagja. Azonban a kommunisták finanszírozási vétségei egyrészt kevésbé voltak feltűnőek az ügyesebb módszerek miatt; másrészt a magasabb szintű pártfegyelem miatt sokkal kevésbé árulták el feletteseiket, valamint a pénzek begyűjtése és szétosztása a központban történt és így sokkal kevésbé dolgoztak saját zsebre; harmadrészt pedig finanszírozási vétségeik jelentős része a Szovjetuniótól származó titkos pénzekben merült ki, amely vétségek azonban az új büntető eljárási törvénykönyvvel egy időben kihirdetett amnesztia miatt elévültek, így ezekben a kérdésekben nem lehetett nyomozni. A „kettős mérce” vádja azonban Craxi egyik kedvenc érve lett, amelyet később Berlusconi is átvett tőle, megtartva és a helyzetre alkalmazva az első köztársaságból örökölt kommunistaellenes retorikát.¹³⁸

További vádként elhangzott, hogy az ügyészek túlságosan könnyen, és alkalmanként szelektíven alkalmazták a pártvezetőkre a „nem lehetséges, hogy nem volt róla tudomása” elvet. Craxi esetében

136 COLAJANNI 1996 69. p.

137 DI PIETRO 2000 76. p.

138 COLAJANNI 1996 72–73. p.

például alkalmazták, azonban a kommunista vezetőkre a vád szerint nem volt érvényes.¹³⁹ További vád volt, hogy az ügyészek az állam érdekét figyelmen kívül hagyva, a törvény betűjéhez túlságosan ragaszkodva kezelték az ügyeket.

Amato bukása után a hivatalos politika próbálkozásai a helyzet ellenőrzésére megszűntek. Ciampi kormánya nem avatkozott bele törvényalkotással az igazságszolgáltatás ügyeibe, azonban neki is meggyűlt a baja a Mani Pulitével. A PDS ugyanis akkor hívta vissza a tagjait a kormányból, amikor a parlament nem engedélyezte a Craxi elleni eljárást, csak a pártfinanszírozással kapcsolatos ügyekben. Borelli azonban az alkotmánybírósághoz fordult azzal az érveléssel, hogy a parlament nem tehet különbséget abban, hogy miben engedi meg a vizsgálatot és miben nem, mert ezáltal beleavatkozik az ügyész autonómiájába. Azonban az Alkotmánybíróság ebben a pillanatban nem tudott dönteni, mert éppen törvény volt készülöben ebben a kérdésben.¹⁴⁰

Ekkor a pool tagjai álltak elő a jogi rendezésre vonatkozó elképzeléseikkel. A Di Pietro által publikált tervezet szerint szélesebb teret kellene hagyni a peren kívüli megegyezésnek és együttműködésnek, gyorsítani kellene az eljárásokat és több alternatív eljárást kellene lehetővé tenni, ki kellene zárni az elítélteket véglegesen a közigazgatásból, és meg kellene könnyíteni, hogy a vállalatok kenőpénzek nélküli, új életet kezdhessenek. Ennek azonban a törvényhozás felé semmilyen visszhangja nem lett.¹⁴¹

Berlusconi és a Mani Pulite lejárata

Berlusconi hozzáállása a Mani Pulitéhez eleinte ambivalens volt. Kísérletet tett rá, hogy felhasználja saját legitimitásának megerősítésére, azonban Di Pietro visszautasítása után, mikor az ügyészek az ő rovasára is elkezdtek kutakodni, és egyértelművé vált, hogy őt magát sem fogják elkerülni, Berlusconi belekezdett a pool módszeres lejárataába. Médiabirodalma, amely eddig javarészt támogatta a milánói csoport munkáját, fokozatosan ellenük fordult. Berlusconi elsősorban a „kettős mérce” vádját kezdte hangoztatni, és váltig állította, hogy az ügyészek szándékosan az ő politikai lejárataására törekednek.¹⁴²

Berlusconi törvényi úton is megpróbálta megállítani az akciót. Erre szolgált volna az igazságügy-miniszter, Alfredo Biondi törvényerejű rendelete, amely kibővítette a peren kívüli megegyezés lehetőségét

139 COLAJANNI 1996 61. p.

140 COLAJANNI 1996 86. p.

141 COLAJANNI 1996 88. p.

142 DI PIETRO 2000 104. p.

és a 3 évnél kevesebb börtönbüntetésre büntethető bűntények esetén rövidített eljárást írt elő. Így kezdetben a milánóiak támogatását is élvezte, azonban a végső megszövegezésben a tervezet kedvezményeket adott komolyabb korrupciós bűnöknek is, kivette az ügyész kezéből a peren kívüli megegyezésről való döntést, és 180 napos moratóriumot hirdetett mag, valamint egy rendelet az előzetes letartóztatást is szabályozta volna úgy, hogy csak 4 éven felüli börtönbüntetésre büntethető bűnök esetében lehessen alkalmazni.¹⁴³ Az államfő 1994. július 13-án mindkettőt aláírta. A kormánynak azonban ezzel sikerült a pool teljes felháborodását kiprovokálnia. Di Pietro élő adásba olvasta be a csoport nyilatkozatát, amelyben kifejtették, hogy bár tiszteletben tartják az ország törvényeit, így a Biondi-félét is, azonban nem képesek ezzel együtt dolgozni, ezért áthelyezésüket kérik. A közvélemény felháborodása elemi volt. A Berlusconi-t támogató politikai erők, a Lega Nord és az Alleanza Nazionale is rájöttek a tévedésre, és támogatásuk megvonásával fenyegetőztek, ha a kormány nem vonja vissza a rendeleteket. Így aztán a rendelet mindössze egy napot ért meg, azonban ezalatt 1051 előzetes letartóztatásban és házi őrizetben tartott személy szabadulásához járult hozzá.¹⁴⁴

Ebben a pillanatban a hatalmi ágak közötti egyensúly eltolódása az igazságszolgáltatás javára elérte csúcspontját. Az ügyészeknek sikerült megvétózniuk egy törvényt, amely tevékenységi körüket, és így áttétlesen hatalmukat szűkítette volna le. A CSM továbbá hatáskörét átlépvé hivatalos kritikát nyilvánított ki a kormány munkájával szemben. Di Pietro ekkor újabb tervezetet hozott nyilvánosságra, amely bevezette volna a „környezet illegális megvámolása” bűntényét, a korrupciós vád esetében kötelezővé tette volna az előzetes letartóztatást, előírta volna a korrupcióval elítéltek újraválaszthatatlanságát és kinyilvánította volna azok büntethetlenségét, akik 3 hónapon belül vallomást tesznek és visszaszolgáltatják a jogtalanul szerzett profitot. Ebben azonban már a pool tagjai között sem volt meg az egység, Borelli és D’Ambrosio azon a véleményen voltak, hogy törvényhozás nem tartozik az igazságszolgáltatásra. A parlament pedig nem vette figyelembe a tervezetet.¹⁴⁵

Ezek után Berlusconi minden fronton az akció lejárására törekedett. Először az újságok kezdtek különböző vádakot felhozni az ügyészek ellen. Több titkos dossziéről kezdtek keringeni hírek, amelyek elvileg terhelő adatokat tartalmaztak Di Pietro ellen. Az egyik, „Abusi Di Pietro” (Di Pietro visszaélései) fedőnév alatt azzal vádolta

143 COLAJANNI 1996 130. p.

144 COLAJANNI 1996 100. p.

145 COLAJANNI 1996 105. p.

az ügyészt, hogy kedvezett egy milánói vállalkozóval anyagi segítség ellenében. A „News from Milano” fedőnév alatt futó dosszié pedig Di Pietro Tangentopoli előtti milánói életében kutakodott, baráti kapcsolataiban próbálva fogást találni.¹⁴⁶ Az „Abusi Di Pietro” dosszié ügyében a vizsgálat novemberben kezdődött meg a területileg illetékes bresciai ügyészségen.

Időközben a börtönből moratórium révén kiszabadult politikusok is feljelentéseket tettek a bresciai ügyészségnél. Cusani becsületsértés és hivatali mulasztás vádjával ment a bíróságra, majd novemberben egy Giancarlo Gorrini nevű vállalkozó fordul a bírósághoz azzal a váddal, hogy Di Pietro megzsarolta, és arra vette rá, hogy adjon neki egy ingyen Mercédest, ingyen hitelt és fizesse ki barátjának a tartozásait.¹⁴⁷

A kormány is vizsgálatot indított a pool munkájával kapcsolatban. Október közepén Biondi rendelte el az első vizsgálatot több betérés alapján. Az első Berlusconié volt, amelyben a Pubitalia székhelyén történt házkutatás jogtalanságát vetette fel. Giuseppe Cerciello tábornok egy pénzügyőr öngyilkosságának körülményeinek tisztázása érdekében fordult a minisztériumhoz. Confalonieri Berlusconi egyik cégével, a Telepiùval kapcsolatos nyomozás ügyében kezdeményezett, míg a milánói ügyvédek érdekszervezete egyik tagjának telefonjának lehallgatását panaszolta. Felmerült a PDS elleni vizsgálatok elhanyagolásának kérdése is.¹⁴⁸ Borrelli úgy döntött, hogy az érdemi védekezés helyett a támadást választja, jogtalan behatolásnak, delegitimációs kísérletnek nevezte a vizsgálatot, és a CSM-hez fordult az ellenőrök jogainak tisztázása érdekében.¹⁴⁹

Azonban ez csak az ügyészek elszigetelése irányában hatott. Novemberben ráadásul Italo Ghitti elhagyta Milánót a CSM-ért, így megszűnt az a védelem, amit az ő személye tudott nyújtani. November végén a Legfelsőbb Bíróság elvett egy fontos ügyet, a Pénzügyőrséggel kapcsolatos vizsgálatokat Milánótól, majd ezt követően a Dell’Ultri-ügy került át Torinóba. Az ügyészek tiltakoztak, azonban a közvélemény reakciója már koránt sem volt olyan heves, mint néhány hónappal korábban. A sajtó, Berlusconi médiabirodalmával kezdve elfordult az ügyészekről, és folyamatosan napirenden tartotta az ellenük történő feljelentéseket, vádakot. Az emberek ráuntak korábbi hőseikre, őket hibáztatták a bizonytalanságért, sőt, a vádaskodásoknak

146 DI PIETRO 2000 139. p.

147 DI PIETRO 2000 149. p.

148 COLAJANNI 1996 113. p

149 Di Pietro ugyanakkor amellettt érvelt, hogy érdemben kell megvédeniük magukat, és ez a poolon belül feszültséget keltett. DI PIETRO 2000 138. p.

hitelt adva néha még a gazdasági válságért is. A köztársasági elnök pedig burkolt kritikát fejtett ki a pool munkájával kapcsolatban.¹⁵⁰

Ezeket a fejleményeket látva Antonio Di Pietro az ENIMONT-tal kapcsolatos második nyomozást befejezve elhagyta a milánói ügyészséget. Először csak felfüggesztését kérte funkcióiból, végleges lemondása csak 1995 júniusában következett be. Ő maga úgy indokolta döntését, hogy miután érezte, hogy bekerítették, és minden oldalról támadások érik, valamint befejezte legfontosabb pereit, azt tartotta legfontosabbnak, hogy megvédje magát a vádakkal szemben, és így megmentse a Mani Pulite becsületét a már felgyülemlett és a még várható vizsgálatokkal szemben.¹⁵¹

1995 tavaszán Di Pietro még egyszer találkozott Berlusconi-val, ekkor ismét felmerült az együttműködés lehetősége. Azonban megegyezésre megint nem jutottak, és 1995 áprilisában megindultak a vizsgálatok Bresciában a volt ügyész ellen. Ezek között a már említett vádak mellett egészen nevetségesek is megjelentek, például, hogy Di Pietro kedvezett volna egy csinos újságíró hölgynek az információ szolgáltatásában, annak reményében, hogy jó pontokat szerezhet nála. A vizsgálatok sokáig elhúzódtak, még 1997-ben is érkezett egy titkos felvétel D'Adamo és Berlusconi beszélgetéséről, amelyben az előbbi állította, hogy terhelő adatokat tud Di Pietro személye ellen felhozni. Egy vizsgálat éppen akkor indult meg a személye ellen, amikor később, már a Prodi-kormány idején miniszter volt, és ezzel sikerült kikényszeríteni lemondását.

Azonban Di Pietro nem hiába szentelte minden idejét saját megvédésére. A vizsgálatok közül egy sem került bíróság elé, vagy az előzetes vizsgálatok bírója nem engedte azzal az indoklással, hogy „a tényállás nem forog fenn”, vagy maga az ügyész kezdeményezte a vizsgálat megszüntetését. Di Pietro ellenben ellenvizsgálatokat kezdeményezett, és ennek során fény derült arra, hogy vádlói közül D'Adamo több milliárd lírát kapott bankoktól valamint Berlusconi-tól megbízások formájában, hogy Di Pietrót beperelje.¹⁵² A vádak ellen felhozott érveit a milánói ügyész 1200 oldalban kifejtette, amelyet végül 1999-ben *Memoria* címen publikált is.¹⁵³ Berlusconi a Legfelsőbb Bírósághoz is fordult azzal a panasszal, hogy információk kiszivároztatása és a vizsgálati titok megsértése történt az ő rovására, valamint hogy a milánói ügyészek túlzott figyelmet szenteltek az ő cégeinek. A Dini-kormány igazságügy-minisztere, Filippo Mancuso is vizsgálá-

150 COLAJANNI 1996 118. p.

151 DI PIETRO 2000 145. p.

152 DI PIETRO 2000 163. p.

153 DI PIETRO 1999

latot és fegyelmi eljárást kezdeményezett a pool tagjai ellen, az előbbi Cagliari öngyilkossága, az utóbbit pedig az előzetes letartóztatás ügyében. Azonban egyik sem talált az ügyészek eljárásában hibát, és a próbálkozás Mancuso meghátrálásával végződött.¹⁵⁴

Azonban hiába nyerte meg Di Pietro a pereket, hiába állapította meg minden vizsgálat az eljárások helyességét, ez a helyzet nem változtatott. A Mani Pulite Berlusconi kihallgatása után elvesztette lendületét. 1994 után a bűntények folyamatosan évültek el, a politikusok és a vállalkozók elkezdtek a perek nyújtására játszani, ennek köszönhetően nem sikerült Berlusconit sem elítélni egy esetben sem. A perek elhúzódtak, sok esetben többszöri fellebbezés után az ezredfordulóra jutottak végső stádiumba. Közben az ügyészek az őket ért támadások és vizsgálatok elhárításával voltak elfoglalva. Sokan kezdtek belefáradni és beletörődni abba, hogy a korrupciót teljes egészében nem lehet felszámolni. A közvélemény elfordult az akciótól, a PDS és a születő l'Ulivo koalíció pedig megvonta a támogatását tőlük, Massimo D'Alema, a PDS vezetője a helyzet „normalizálása” mellett nyilatkozott. A milánói csoport, most már Di Pietro nélkül, egyedül találta magát. Bár kisebb botrányok, vizsgálatok továbbra is voltak, ezek politikára gyakorolt hatása elenyésző maradt.¹⁵⁵ Idővel pedig a pool tagjai is szétszóródtak: Borrelli 1999-ben távozott a másodfokú bíróság főügyési pozíciójába, Davigo a milánói másodfokú bíróság tanácsosa, majd 2005-ben Colombóval együtt a Legfelsőbb Bíróság tagja lett, D'Ambrosio 2006-ban hagyta el az ügyészséget egy szenátori székért a l'Ulivo színeiben.

Di Pietro pedig a vizsgálatok végével politikai karrierbe kezdett. Már az 1996-os választásokon is a l'Ulivót támogatta, a Prodi-kormányban pedig a közmunkaügyi miniszter pozícióját töltötte be. 1997-ben kerül be a szenátusba a l'Ulivo színeiben. Azonban nem sokára elhagyta támogatóit, állítása szerint mivel többet várt volna tőle a kenőpénzek rendszerének felszámolása érdekében, és 1998-ban megalapította saját mozgalmát, az Italia dei Valorit (Az értékek Olaszországá). Pártja 2001-ben nem jutott a parlamentbe, azonban 2006-ban, koalícióban a l'Ulivóval, és a népszerű egykori palermói polgármestert, Leoluca Orlandót is a sorai között tudva igen, ekkor Di Pietro az infrastruktúráért felelős miniszter posztját kapta meg. 2008-ban a l'Ulivo utódpártjának, a Partito Democraticónak egyetlen szövetségeseként kerül be a parlamentbe, 4 és 5 % közötti eredménnyel.¹⁵⁶

154 COLAJANNI 1996 122. p.

155 RAYNER 2005 416. p.

156 Biografia. Forrás: <http://www.antoniodipietro.com/biografia.php> Letöltés dátu-

A Mani Pulite azonban nem tudta megszüntetni a korrupciót Olaszországban. A probléma törvényi rendezése máig nem történt meg. A pártfinanszírozási törvényt ugyan 1997-ben módosították, lehetővé téve, hogy az adóbevalláskor a pártok javára nyilatkozzanak a polgárok az adójuk 4 ezrelékéről, valamint kötelezővé tette a pártok éves vagyoni nyilatkozatát, amelynek ellenőrzéséért a Képviselőház elnöke felel.¹⁵⁷ Ezt már 1999-ben meg is változtatták, ismét emelve a támogatás mértékét, majd 2002-ben a hozzájárulást egy ezrelékben maximálták, a 2006-os módosítással pedig a támogatást az öt éves ciklusra terjesztették ki, függetlenül a ciklus valódi hosszától, ami azt jelenti, hogy a 2008-as előrehozott választások miatt jelenleg a pártok dupla források felett rendelkeznek.¹⁵⁸ A bírósági rendszer reformját azonban csak 2005-ben sikerült keresztülvinni. Ekkor is csak a helyettes ügyészek autonómiáját sikerült csökkenteni a főügyész javára, míg a kormány hatáskörének tervezett növelését (a miniszter által kért vizsgálat kötelező lenne) a 2007-es módosítás enyhítette, eszerint a CSM továbbra is megakadályozhat olyan vizsgálatokat és fegyelmi eljárásokat, amelyeket alaptalannak tart.¹⁵⁹ 1998-ban a korrupció büntetőjogi helyzetét szabályozták újra, jelentősen csökkentve az esetek számát, amikor a bűntény fennáll.¹⁶⁰ Az amnesztiát pedig a parlament 2006-ban, a Lega Nord és az Italia dei Valori tiltakozása mellett, nagy többséggel fogadta el.

A korrupció pedig nem szűnt meg. Olaszország változatlanul Nyugat-Európa messze legkorruptabb országa a Transparency International vizsgálatai szerint bár mérőszáma 1995 óta egy egészet javult, 3,9-es indexével Ruanda és Grúzia között áll a 67. helyen a rangsorban (ahol az első a legkevésbé korrump), az Unión belül csak Görögország, Románia és Bulgária követi.¹⁶¹ Di Pietro úgy látja, a rendszer változatlan, csak a módszerek lettek sokkal finomabbak. A privatizációval, az állami szektor csökkenésével a sikkasztásos vétségek egyre ritkábbak lettek, korrupcióvá alakultak, és a bűntényeket egyre jobban el lehet tüntetni a rendszerben.¹⁶² Azonban a teljes eltüntetés nem mindig sikerül. Így például 2000 szeptemberében a milánói ügyészség

ma: 2011. november 13.

157 Legge 2. gennaio 1997, n. 2. Forrás: <http://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1997;2> Letöltés dátuma: 2011. november 12.

158 Legge 23. febbraio 2006, n. 61. Forrás: http://legxiv.camera.it/parlam_/leggi/060511.htm Letöltés dátuma: 2011. november 12.

159 COTTA – VERZICHELLI 2008 264. p.

160 NEWELL–BULL 2003 47. p.

161 Corruption Perceptions Index 2010 Results. Forrás: http://transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2010/results Letöltés dátuma: 2011. november 12.

162 DI PIETRO 2000 197. p.

letartóztatta Luigi Odassót, egy milánói kórház igazgatóját, a Forza Italia tagját korrupció és bűnpártolás vádjával. A helyzet kísértetiesen hasonlított 1992. február 17-ére, az újságok felvetették egy második Tangentopoli lehetőségét. Odasso azonban nem beszélt, és a közvélemény sem reagált az ügyre. Sőt, maguk az ügyészek is kilátástalannak ítélték a helyzetet. A vizsgálatok hiába jutottak el a régió Forza Itáliá-s elnökéig, az nem mondott le, és a jobbközép koalíció ennek ellenére gond nélkül nyerte meg a választásokat.¹⁶³ A politikai vezetőréteg lecserelődött, a rendszer azonban nem változott.

Befejezés A Tangentopoli-botrány az elmúlt évtizedek legnagyobb hatású korrupciós botránya volt, amely Olaszország több, mint 40 éve fennálló politikai rendszerét és „uralkodó osztályát” sodorta el. Kibontakozásához és rendkívüli kiterjedéséhez számtalan tényező járult hozzá: a nemzetközi helyzet megváltozása a hidegháború végével és az Európai Unió létrejöttével, a gazdasági válság és a megszorítások miatt elégedetlen közvélemény, a kisvállalkozások megerősödése a nagyvállalattal szemben, a politikai rendszer válsága és reformjának sürgőssége, az olasz igazságszolgáltatás rendkívül autonóm helyzete és az új büntető-eljárásjogi törvénykönyv, a milánói ügyészek módszerei, ügyessége és nem egyszer bátorsága. Hatása a politikára elemi volt, a leghatalmasabb politikusok eltűntek a színről (Craxi Tunéziában hunyt el 2000-ben), a több mint 40 éve a terepet uraló pártok megszűntek létezni, az eddig a hatalomból kizártak bebocsájtást nyertek, és a kereszténydemokraták egyeduralmára alapuló rendszert felváltotta egy, a bal- és a jobboldal változására épülő egészségesebb demokrácia. A közvéleményben is mély nyomot hagyott a botrány, Antonio Di Pietrónak 20 évvel ezelőtti népszerűségének maradványa máig 4-5% közötti szavazótáborot garantál.

Azonban az akció sok tekintetben nem érte el a kívánt eredményt, és az olasz rendszerváltás hiányos, problémákkal tűzdelt maradt. A „bíró-sági forradalom” nem tudott az államnak új, működő rendszert biztosítani. A pártok szervezete máig nem szilárdult meg, a kormányok sem lettek stabilabbak, és bár a politikai szereplők cseréje lelassult, a rendszer továbbra is átalakulóban van, és a politika törvényhozói hatékonyságát sem sikerült növelni, jól példázza ezt a pártfinanszírozási törvény vagy az előzetes letartóztatás kérdésének megoldatlansága. A régi rendszer korrupst tagjai pedig nem mind tűntek el a süllyesztőben, a fő példa Berlusconi, akinek a Kenőpénzek Városában való feltételezhető részvételét nem cáfolja, hogy a büntettek elévülése miatt egyszer sem sikerült elítélni. A korrupció pedig változatlanul az ország komoly problémája maradt.

Bibliográfia

BULL–NEWELL 2003

M. BULL – J. L. NEWELL, *Corruption in Contemporary Politics*. Basingstoke – New York, Palgrave Macmillan, 2003.

CARLUCCI 2002

A. CARLUCCI, *1992: i primi cento giorni di Mani pulite*. Milano, Baldini & Castoldi, 2002.

CERVI–MONTANELLI 1993

M. CERVI – I. MONTANELLI, *L'Italia degli anni di fango (1978-1993)*. Milano, Rizzoli, 1993.

COLAJANNI 1996

N. COLAJANNI, *Mani pulite?: giustizia e politica in Italia*. Milano, A. Mondadori, 1996.

COTTA–VERZICHELLI 2008

M. COTTA – L. Verzichelli, *Il sistema politico italiano*. Bologna, Il Mulino, 2008.

DI PIETRO 1999

A. DI PIETRO, *Memoria*. Milano, Kaos, 1999.

DI PIETRO 2000

A. DI PIETRO, *Intervista su Tangentopoli*. A cura di G. VALENTINI. Roma etc., GLF editori Laterza, 2000.

GRILLI DI CORTONA 2007

P. GRILLI DI CORTONA, *Il cambiamento politico in Italia*. Roma, Carocci, 2007.

GUNDLE–PARKER 1996

Stephan GUNDLE – Simon PARKER (Eds.), *The New Italian Republic. From the Fall of the Berlin Wall to Berlusconi*. London–New York, Routledge, 1996.

MAMMARELLA 1998

G. MAMMARELLA, *L'Italia contemporanea. 1943-1998*. Bologna, Il Mulino, 1998.

MOLNÁR 2011

MOLNÁR A., *Olaszország története a második köztársaság idején. Az „első köztársaság” összeomlásától Silvio Berlusconi negyedik kormányáig*. Budapest, Áron, 2011.

NASCIMBENI–PAMPARANA 1992

E. NASCIMBENI– A. PAMPARANA, *Le mani pulite: l'inchiesta di Milano sulle tangenti*. Milano, A. Mondadori, 1992.

RAYNER 2005 H. RAYNER, *Les scandales politiques: l'opération*

„Mains propres” en Italie. Paris, M. Houdiard, 2005.

Internetes források

<http://archivistorico.corriere.it/>
<http://www.normattiva.it/>
<http://gerardodambrosio.it/>
<http://www.societacivile.it/> (Mani pulite, anno zero)
<http://ricerca.repubblica.it/>
<http://www.antoniodipietro.com/>
<http://www.normattiva.it/>
<http://transparency.org/>